

Міністерство освіти і науки України

Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка

Історичний факультет

Кафедра всесвітньої історії та методики викладання історії

ІСТОРІЯ
СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ
(СЕРЕДИНА XVI – ПЕРША ПОЛОВИНА
XVIII СТОЛІТТЯ)

*Навчальний комплекс
для студентів III курсу
денної форми навчання*

I семестр

напрямок підготовки 6.020302 Історія

(шифр і назва напряму підготовки)

спеціалізація історія та суспільствознавство, історія та правознавство

(назва спеціалізації)

факультет історичний

(назва факультету)

Розробники:

к. іст. н., доцент Лахно Олександр Петрович

Навчальний комплекс затверджений на засіданні *кафедри всесвітньої історії та методики викладання історії* Полтавського національного педагогічного університету імені *В.Г.Короленка* 31 серпня 2015 року, протокол №1.

Завідувач кафедри _____ Б. В. Год

31 серпня 2015 року

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

"Історія слов'янських народів" є складовою частиною всесвітньої історії та охоплює тривалий період в історії східних, західних і південних слов'ян. Хронологічні межі курсу сягають періоду середини XVI – середини XVIII століття, який знаменує початок нового етапу всесвітньо-історичного розвитку. У попередній час зв'язки між різними частинами і народами світу не мали міцної основи в їх економічних взаєминах. Унаслідок великих географічних відкриттів і зародження у XVI ст. перших обрисів світового ринку, ці відносини стають регулярними, і вся подальша історія людства розвивається в процесі зростаючого спілкування різних народів між собою.

У курсі на основі національного і регіонального підходу дається інтегрований виклад найважливіших проблем історії слов'янських народів. З урахуванням того, що він читається паралельно з курсом нової історії країн Європи і Америки, передбачається поєднання компаративізму і системного аналізу.

Структура курсу зберігає традиційний країнознавчий принцип викладу матеріалу в контексті особливостей і характерних рис тих конфесійно-культурних і державно-політичних утворень, в рамках яких проходило життя окремих слов'янських народів, вивчаються основні проблеми історії поліетнічних суспільств Центральної, Південно-Східної та Східної Європи.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ

Метою курсу є вивчення головних закономірностей і тенденцій соціально-економічного, політичного та культурного розвитку слов'янських народів у XVI – першій половині XVIII століття в контексті основних напрямів розвитку людської цивілізації.

Завдання дисципліни "Історія слов'янських народів":

— вивчити основні напрями соціально-економічного і політичного розвитку слов'янських народів; піднесення їхньої культури, науки, техніки, побуту, звичаїв;

— сформувати базовий понятійний апарат дисципліни, ознайомити студентів з науковими підходами до вивчення історії слов'янських народів, що склалися у вітчизняній та зарубіжній історіографії;

— розширити й удосконалити раніше набуті знання і вміння, необхідні для роботи з історичними документами, науковою літературою, періодичними виданнями.

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	с	лаб.	інд.	с.р.		л	с	лаб.	інд.	с.р.
Змістовий модуль 1.												
Історія східних слов'ян у середині XVI – середині XVIII ст.												
Тема 1. Основні закономірності формування централізованих держав та особливості процесу централізації на східноєвропейських теренах	4	2	-	-	1	1	4	-	-	-	2	2
Тема 2. Процес формування централізованої Московської держави за часів Избраної ради	6	2	-	-	2	2	4	-	-	-	2	2
Тема 3. Московія в 60 – 80-ті рр. XVI ст. Опричнина	4	-	2	-	1	1	4	-	-	-	2	2
Тема 4. Період Смути в Московській державі (1591 – 1613 рр.)	4	-	2	-	1	1	4	-	-	-	2	2
Тема 5. Соціально-економічний розвиток Московії в XVII ст.	4	-	-	-	2	2	4	-	-	-	2	2
Тема 6. Внутрішня політика Московії в першій половині та середині XVII ст. Соборне Уложення 1649 р.	6	2	-	-	2	2	6	2	-	-	2	2
Тема 7. Бунташне XVII ст. Московської держави	4	-	-	-	2	2	6	-	-	-	3	3
Тема 8. Московія наприкінці XVII ст.	4	2	-	-	1	1	4	-	-	-	2	2
Тема 9. Соціально-економічний розвиток Росії в першій чверті XVIII ст.	4	-	-	-	2	2	4	-	-	-	2	2
Тема 10. Перша спроба модернізації Росії в першій чверті XVIII ст.	4	-	2	-	1	1	6	-	2	-	2	2
Тема 11. Зовнішня політика Росії в першій чверті XVIII ст.	6	-	2	-	2	2	4	-	-	-	2	2
Тема 12. Дворянська імперія в період палацових переворотів. 1725 – 1762 рр.	4	2	-	-	1	1	4	-	-	-	2	2
Разом змістовий модуль 1	54	10	8	-	18	18	54	2	2	-	25	25

Змістовий модуль 2.												
Історія південних і західних слов'ян у середині XVI – середині XVIII ст.												
Тема 1. Польща у період розвитку феодално-кріпосницької системи в XVI – першій половині XVII ст.	6	2	-	-	2	2	4	-	-	-	2	2
Тема 2. Державний і суспільний лад Речі Посполитої	4	-	2	-	1	1	6	-	2	-	2	2
Тема 3. Польща в міжнародній політиці XVI – першої половини XVIII ст.	4	-	-	-	2	2	4	-	-	-	2	2
Тема 4. Золотий вік польської культури	4	-	-	-	2	2	4	-	-	-	2	2
Тема 5. Економічний і політичний занепад Польщі в другій половині XVII – першій половині XVIII ст.	4	-	2	-	1	1	4	-	-	-	2	2
Тема 6. Включення Чехії до складу монархії Габсбургів. Соціально-політичний розвиток чеських земель у 1526 – 1648 рр.	6	2	-	-	2	2	4	-	-	-	2	2
Тема 7. Соціально-економічне і політичне становище чеських земель у другій половині XVII – першій половині XVIII ст.	4	-	2	-	1	1	6	-	-	-	3	3
Тема 8. Словаччина у складі володінь Габсбургів у XVII – XVIII ст.	6	2	-	-	2	2	6	-	-	-	3	3
Тема 9. Болгарія під Османським ярмом у XVI – XVIII ст.	6	2	-	-	2	2	6	2	-	-	2	2
Тема 10. Серби під владою османів і Габсбургів у XVI – XVIII ст.	4	-	2	-	1	1	6	-	-	-	3	3
Тема 11. Хорватські та словенські землі під владою Габсбургів і Венеції в другій половині XVI – першій половині XVIII ст.	6	2	-	-	2	2	4	-	-	-	2	2
Разом змістовий модуль 2	54	10	8	-	18	18	54	2	2	-	25	25
Самостійна робота, ІНДЗ, екзамен												
<i>Усього годин за I семестр</i>	108	20	16	-	36	36	108	4	4	-	50	50

ВИДИ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

I. Аудиторна діяльність:

а) лекційна робота — конспектування теоретичного матеріалу, який в усній формі пропонується викладачем;

б) робота на практичних заняттях — студенти виступають з доповідями або повідомленнями на заздалегідь запропоновані питання, рецензують і доповнюють виступи своїх колег, користуючись конспектами опрацьованої літератури, історичних джерел, матеріалами збірників документів і хрестоматій; вони також звітують про виконання спеціально запропонованих завдань;

в) модульна контрольна робота — виконання тестових та інших письмових завдань, в яких репрезентується навчальний матеріал модуля.

II. Позааудиторна діяльність:

а) виконання індивідуальних навчально-дослідних завдань (далі — ІНДЗ) — полягає у написання письмового реферату з певної проблеми або виконанні творчого завдання з однієї з тем дисципліни;

б) самостійна робота — передбачає самостійне виконання завдань у вигляді тестів, заповнення або складання таблиць, проблемних запитань тощо;

в) консультації — отримання студентами відповідей на запитання від викладача; вони проводяться за встановленим кафедрою розкладом або за усною домовленістю з викладачем;

г) підготовка до екзамену — повторення усього обсягу вивченого матеріалу з дисципліни.

ФОРМИ КОНТРОЛЮ, КРИТЕРІЇ ТА ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ

Форми контролю:

а) поточний контроль — проводиться постійно під час проведення аудиторних занять і спрямований на перевірку систематичності роботи студентів, рівня засвоєння матеріалу;

б) модульний контроль — здійснюється, як підсумок вивчення окремого модуля;

в) підсумковий контроль — підсумкова оцінка складається з усіх балів, набраних студентом під час поточного та модульного контролю. Оцінки, отримання упродовж вивчення всіх модулів, є остаточними.

Шкала оцінювання

За шкалою ECTS	За національною шкалою	За шкалою навчального закладу, бали
A	Відмінно (зараховано)	90 – 100
BC	Добре (зараховано)	75 – 89
DE	Задовільно (зараховано)	60 – 74
FX	Незадовільно (не зараховано) з можливістю повторного складання	35 – 59
F	Незадовільно (не зараховано) з обов'язковим повторним курсом	1 – 34

Розподіл балів, що присвоюються студентам

Семестр								Підсумковий контроль	Сума	
Змістовий модуль №1				Змістовий модуль №2						ІНДЗ
T1	T2	T3	...	T1	T2	T3	...	20 балів	40 балів	100 балів
20 балів				20 балів						

T1, T2, T3... – теми змістових модулів.

Зміст підсумкової оцінки

Оцінка ECTS	Зміст оцінки	За 100-бальною шкалою	Національна шкала	
			Екзамен	Залік
A	Відмінно – відмінний рівень компетентностей з незначними недоліками, які не мають принципового значення	90-100 балів	відмінно	зараховано
B	Дуже добре – високий рівень компетентностей з деякими недоліками	83-89 балів	добре	
C	Добре – добрий рівень компетентностей з деякими недоліками	75-82 балів		
D	Задовільно – посередній рівень компетентностей з недоліками, достатній для подальшого навчання або професійної діяльності	68-74 балів	задовільно	
E	Достатньо – мінімальний рівень компетентностей, допустимий для подальшого навчання або професійної діяльності	60-67 балів		
FX	Незадовільно з можливістю повторного складання – незадовільний рівень компетентностей, можливе повторне складання за умови належного самостійного доопрацювання	35-59 балів	незадовільно	не зараховано
F	Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням курсу – дуже низький рівень компетентностей, необхідне повторне вивчення дисципліни	0-34 балів		

Шкала оцінювання кожного виду навчальної діяльності студента

(лекційна робота за модуль, семінарська робота за заняття, самостійна робота за модуль, модульна контрольна робота, ІНДЗ, екзамен/залік)

Кафедральна шкала (оцінка)	Національна шкала	Рівень компетентностей студента
12	відмінно	Студент має системні глибокі знання в обсязі та в межах вимог навчальних програм, усвідомлено використовує їх у стандартних та нестандартних ситуаціях. Уміє самостійно аналізувати, оцінювати, узагальнювати опанований матеріал, самостійно користуватися джерелами інформації, приймати рішення
11		Студент на високому рівні володіє узагальненими знаннями в обсязі та в межах вимог навчальних програм, аргументовано використовує їх у різних ситуаціях, уміє знаходити інформацію та аналізувати її, ставити і розв'язувати проблеми
10		Студент має міцні знання, здатний використовувати їх у практичній діяльності, робити висновки, узагальнення, аргументувати їх
9	добре	Студент добре володіє вивченим матеріалом, застосовує знання в стандартних ситуаціях, уміє аналізувати й систематизувати інформацію, використовує загальновідомі докази із самостійною і правильною аргументацією
8		Знання студента є достатніми, він застосовує вивчений матеріал у стандартних ситуаціях, намагається аналізувати,

		встановлювати найсуттєвіші зв'язки і залежність між явищами, фактами, робити висновки, загалом контролює власну діяльність. Відповідь його логічна, хоч і має неточності
7		Студент правильно відтворює навчальний матеріал, знає основоположні теорії і факти, вміє наводити окремі власні приклади на підтвердження певних думок, частково контролює власні навчальні дії
6	задовільно	Студент виявляє знання й розуміння основних положень навчального матеріалу. Відповідь його правильна, але недостатньо осмислена. Вміє застосовувати знання при виконанні завдань за зразком
5		Студент відтворює основний навчальний матеріал, здатний з помилками й неточностями дати визначення понять, сформулювати правило
4		Студент з допомогою викладача відтворює основний навчальний матеріал, може повторити за зразком певну операцію, дію
3	незадовільно	Студент відтворює частину навчального матеріалу; з допомогою викладача виконує елементарні завдання
2		Студент відтворює незначну частину навчального матеріалу, має нечіткі уявлення про об'єкт вивчення
1		Студент може розрізняти об'єкти вивчення
0		Студент узагалі відмовляється від відповіді або робота ним не виконана

Рекомендації для студентів щодо опрацювання змістових модулів і виконання різних видів робіт

Вивчення кожної теми необхідно розпочинати з ознайомлення із її програмними положеннями, які містять стислу і конкретну інформацію про той історичний матеріал, який потрібно засвоїти.

Наступним кроком є ознайомлення з **конспектом лекції**, який становить своєрідний “скелет” теми, базову структуру необхідних знань. Поглиблені знання з теми студенти отримують, готуючись до семінарських занять та виконуючи завдання для самостійної та індивідуальної роботи.

Семінар є результатом самостійної підготовки студента і обговорення на занятті під керівництвом викладача результатів пізнавальної діяльності.

Підготовка до семінарського заняття складається з таких етапів:

- ознайомлення з планом семінару та методичними рекомендаціями до нього;
- перегляд конспекту лекції;
- прочитання відповідного розділу підручника;
- ознайомлення із змістом рекомендованої літератури та конспектування її основних положень;
- виконання завдань для самостійної роботи;
- засвоєння опорних понять теми;
- запис тез (розгорнутого плану) виступу з питань семінарського заняття. Їх текстовий об’єм не має встановлених меж, головне, щоб він забезпечував студенту повну і ґрунтовну відповідь.

У ході семінарського заняття заслуховуються виступи студентів. Студент повинен упродовж 10-15-хвилинного виступу не лише викласти суть питання, але й висловити свою думку щодо питань, порушених у монографіях, підручниках, статтях. Подальший перебіг семінару передбачає виступи студентів, в яких вони висловлюють свою думку до висвітлених питань, доповнюють їх додатковим матеріалом, ставлять запитання виступаючому. Студенти повинні навчатися вільно, творчо обговорювати проблеми, що виносяться на семінарське заняття, а не просто читати текст. Дискусія повинна бути творчою, змістовною, доказовою, коректною.

На кожному семінарському занятті викладач оцінює підготовлені студентами виступи, активність у дискусії, вміння формулювати та відстоювати свою позицію тощо. Викладач проводить індивідуальні бесіди із студентами, які пропустили семінарське заняття, перевіряє у визначеній разом із студентом формі знання матеріалу з тем, які закріплювалися на семінарі.

Опанування загальнотеоретичних проблем та фактичного матеріалу вимагає від студентів засвоєння цілого ряду специфічних термінів, понять. З метою їх засвоєння студентам рекомендується вести словник (на виділених у зошиті для самостійної роботи сторінках). До словника записуються опорні поняття і терміни, визначені у завданнях самостійної роботи. Значення термінів і понять можна взяти у словниках, енциклопедіях тощо.

Над завданнями **самостійної роботи** студенти працюють самостійно, без викладача, в окремих зошитах для самостійної роботи.

Індивідуальне навчально-дослідне завдання (ІНДЗ) є видом позааудиторної індивідуальної роботи студента навчального, науково-дослідницького характеру, яке спрямоване не самостійне вивчення частини програмного матеріалу, систематизацію, поглиблення, узагальнення, закріплення та практичне застосування знань студента з навчального курсу та розвиток навичок самостійної творчої роботи.

ІНДЗ — це завершена теоретична або практична робота в межах навчальної програми курсу, яка виконується на основі знань, умінь і навичок, отриманих у процесі лекційних та семінарських занять, охоплює декілька тем або зміст навчального курсу в цілому.

Кожен студент академічної групи завчасно отримує для виконання один із варіантів індивідуальних навчально-дослідних завдань. Крім визначеної тематики завдань, студент самостійно обирає форму та обсяг виконання завдання за умови обов’язкового попереднього

погодження із викладачем.

Індивідуальне завдання виконується студентом самостійно з консультацією викладача за потреби. Іноді викладачем допускається виконання комплексної тематики кількома студентами. У такому разі кожен студент самостійно оформляє і захищає свою частину комплексної теми.

Реферати обов'язково повинні складатися із титульної сторінки, плану, короткого вступу, в якому автор визначає завдання свого мінідослідження, основної частини доробку, висновків і списку використаних джерел і літератури.

Посилання на літературні джерела слід супроводжувати цифрами у квадратних дужках із позначенням спочатку номера цитованого видання відповідно до списку використаної літератури і через кому цифрами сторінку, наприклад, [2, с. 74; 5, с. 11].

Перелік використаних джерел і літератури обмежується завданнями і видом обраного ІНДЗ. Оптимальною кількістю найменувань джерел і літератури можна вважати 4-5 позицій.

Текстова частина ІНДЗ (реферату) викладається виключно **рукописно** на стандартному папері формату А4 (з однієї сторони). Обсяг тексту повинен становити не менше 15 сторінок. Поля: верхнє та нижнє — 20 мм, лівє — 30 мм, правє — 10 мм.

Малюнки та таблиці розміщуються як за текстом, так і на окремих аркушах паперу і повинні мати нумерацію у межах розділу. Макети карт та плани розміщення експозицій зображуються на папері формату А3 чи більшому.

Захист ІНДЗ відбувається у терміни, спільно обумовлені студентами і викладачем, але обов'язково до початку підбиття підсумкових оцінок.

Для конспектування лекцій студент повинен мати один зошит, а для семінарських занять — інший. Також має бути окремий зошит для самостійної роботи і ведення словника.

Після вивчення матеріалу кожного модуля студентам для самоконтролю пропонуються проблемні питання, які будуть по закінченні курсу включені до підсумкової контрольної залікової роботи (заліку чи екзамену).

ЗМІСТ НАВЧАЛЬНИХ МОДУЛІВ ДИСЦИПЛІНИ "ІСТОРІЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ (середина XVI – перша половина XVIII ст.)"

Змістовий модуль №1.

"Історія східних слов'ян у середині XVI – середині XVIII ст."

ТЕМА 1. Основні закономірності формування централізованих держав та особливості процесу централізації на східноєвропейських теренах

Зміст теми:

Поняття про централізовані держави. Основні риси централізованих держав. Політичні та соціально-економічні закономірності формування централізованих держав. Особливості процесу централізації на східнослов'янських теренах. Передумови централізації Московії, значення політичних чинників централізації за умов відсутності необхідних соціально-економічних критеріїв. Формування деспотичної влади у Московії. Концепції суспільного розвитку Центрально-Східної Європи XVI – I половини XIX століття у сучасній історіографії. Сучасна історична славістика.

Література:

Бродель Фернан. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм. XV – XVIII ст.: У 3-х томах. – Т.1: Структура повсякденності: можливе і неможливе / Перекл. з франц. Г.Філіпчук. – К., 1990.

Бродель Фернан. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм. XV – XVIII ст.: У 3-х томах. – Т.3: Час світу / Перекл. з франц. Г.Філіпчук. – К., 1998.

Всемирная история. – Москва – Минск, 1998 – 2001.

История крестьянства в Европе. Эпоха феодализма. – М., 1986. – Т.3.

Флоря Б. Центральная Европа в Европе средневековья // Центральная Европа как исторический регион. – М., 1986.

Види навчальної діяльності студентів:

А) *Лекція:* Формування московського самодержавства упродовж другої половини XV – першої половини XVII століття (2 год.)

План:

1. Початок формування самодержавної системи в Московії за правління Івана III та Василя III.
2. Політика уряду Олени Глинської.
3. Московія в період боярського правління.

Б) *Семінарське заняття* робочою програмою не передбачене.

В) *Завдання для самостійної роботи (1 год.):*

1. Порівняйте риси західноєвропейського абсолютизму та московського самодержавства. Що спільного і що відмінного в цих політичних системах?
2. Проаналізуйте суть концепції «Москва – Третій Рим». Яке її значення для подальшої історії Московії?
3. Наслідки боярського правління для Московського князівства.

* * *

ТЕМА 2. Процес формування централізованої Московської держави за часів "Ізбраної ради"

Зміст теми:

Об'єктивні та суб'єктивні проблеми на шляху централізації Московії. Погляди істориків на питання про антибоярську спрямованість політики Івана Грозного. Вінчання на царство Івана Грозного та його значення в процесі утвердження самодержавства. Соціально-політичне становище Московії середини XVI століття. Причини і передумови реформ. "Ізбрана Рада" — курс на політику компромісу з метою посилення централізації. Основні напрями, сутність та наслідки реформ 50-х років XVI століття. Зовнішня політика Московії середини XVI століття.

Завоювання Казанського і Астраханського ханств. Початок Лівонської війни.

Література:

- Абрамова Т. От Василия до Ивана: Тайны царских имен // Природа и человек. – 2000. – №6.
 Альшиц Д. Начало самодержавия в России: государство Ивана Грозного. – Л., 1988.
 Богоявленский Б., Митрофанов К. Иван Грозный и сын его Иван: Событие в зеркале источников // История. Приложение к газете "Первое сентября". – 1999. – №17.
 Веселовский С. Исследования по истории опричнины. – М., 1983.
 Гальперин Г. Формы правления Русского централизованного государства XV – XVII в.в. – Л., 1964.
 Гельберштейн С. Записки о Московии. – М., 1988.
 Зимин А. Реформы Ивана Грозного. – М., 1960.
 История Отечества: люди, идеи, решения. Очерки истории России IX – начала XX веков. – М., 1991.
 История СССР с древнейших времен до наших дней. – Т. 2. – М., 1966.
 Кобрин В., Юрганов А. Становление деспотического самодержавия в средневековой Руси // История СССР. – 1999. – № 4.
 Ковалевский П. Одаренные безумием. – К., 1994.
 Кульпин Э. Истоки государства Российского: от церковного собора 1503 года до опричнины // Общественные науки и современность. – 1997. – № 1, 2.
 Носов Н. Становление сословно-представительных учреждений в России. – Л., 1960.
 Очерки истории СССР. Конец XVI – начало XVII ст. – М., 1955.
 Перевезенцев С. Тайна Ивана Грозного // Роман – газета. XXI век. – 1999. – № 12.
 Платонов С. Иван Грозный (1530 – 1584). – М., 1991.
 Проезжая по Московии (Россия XVI – XVII веков глазами дипломатов). – М., 1991.
 Сахаров А. Образование и развитие Российского государства в XVI – XVII вв. – М., 1969.
 Скрынников Р. Иван Грозный. – М., 1975.
 Смирнов И. Очерки политической истории русского государства 30 – 50-х годов XVI в. – М.– Л., 1958.
 Тихомиров М. Образование Русского централизованного государства в XIV – XVII в.в. – М., 1960.
 Хрестоматия по истории СССР. – Т. 1. – К., 1950.
 Хрестоматия по истории СССР. XVI – XVII в.в. – М., 1966.
 Шапиро А. Образование Русского централизованного государства в XIV – XVII в.в. – М., 1973.
 Шмидт С. Становление российского самодержавия. – М., 1978.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Реформаційна діяльність Избраной Рады (2 год.)

План:

1. «Радний період» царювання Івана IV Грозного.
2. Основні реформи Избраной Рады.
3. Реформи Избраной Рады в контексті проблеми формування самодержавства.

Б) Семінарське заняття робочою програмою не передбачене.

В) Завдання для самостійної роботи (2 год.):

Запишіть до словника та дайте визначення таким термінам: шапка Мономаха, станова монархія, самодержавство, бояри, дворяни, діти боярські, стрільці, посадські люди, "Избрана рада", Боярська дума, прикази, ясак, Юр'єв день, заповідні роки, тягло, кріпосні селяни, урочні роки, патріарх, система кормлень, місництво, вибрана тисяча, судебник, пожиле, Стоглавий собор, йосифляни, нестяжатели, тарханні грамоти, велика соха.

Тестові завдання:

I. Початковий рівень:

1. Назвіть прізвище провідного діяча "Избраной ради":
 а) Глинський, б) Бельський, в) Вісковатий, г) Адашев.

2. Батько Івана IV — Василь III, помираючи передав престол:
  - а) Іванові IV, б) Олені Глинській, в) боярській раді, г) Василеві IV.
3. Андрій Старицький — це:
  - а) член Боярської думи, б) член "Ізбраної ради", в) член семибоярщини, в) інші варіанти (записати).
4. Повстання у Москві відбулося у:
  - а) 1547 р., б) 1548 р., в) 1549 р., г) 1550 р.
5. Установіть хронологічну послідовність подій:
  - а) церковна реформа, б) перший земський собор, в) Стоглавий собор, г) перший Судебник, д) обмеження місництва.
6. Система обкладання населення податками у середині XVI ст. називалася:
  - а) посошна, б) подвірна, в) подушна, г) посадська.
7. Перший "государ усієї Русі":
  - а) Василь III, б) Іван III, в) Іван IV, г) Борис.

II. Середній рівень:

1. До кожної дати доберіть відповідну їй подію:
  - а) 1547 р., б) 1549 р., в) 1556 р., г) 1558 р., д) 1552 р.
  - а) здобуття Казанського ханства,
  - б) здобуття Астраханського ханства,
  - в) коронація Івана IV,
  - г) початок Лівонської війни,
  - д) скликання першого земського собору.
2. Позначте твердження, з яким ви згодні:

У Московській державі за часів правління Івана IV утвердилася...:

  - абсолютна монархія,
  - конституційна монархія,
  - станово-представницька монархія,
  - парламентська монархія.

III. Достатній рівень:

1. Проаналізуйте основні напрями і наслідки зовнішньої політики Московської держави в XVI ст.
2. Заповніть таблицю: "Реформи "Ізбраної ради":

Реформа	Мета	Наслідки

3. Поясніть значення реформ середини XVI ст.
4. Складіть схему "Органи влади і управління Московії після реформ Івана IV".

IV. Високий рівень:

1. Дайте відповідь на питання: Чи була політика подальшої централізації влади і управління в Московській державі закономірною та неминучою, чи вона залежала від характеру й амбіцій правителів? Відповідь аргументуйте.

* * *

ТЕМА 3. Московія в 60 – 80-ті роки XVI ст.: Опричнина

Зміст теми:

Основні точки зору в історіографії на причини переходу Івана IV від політики реформ до опричного терору. Розбіжності царя з його найближчим оточенням у поглядах на основні завдання внутрішньої та зовнішньої політики. Заснування опричнини. Від'їзд царя з Москви. Поділ країни на опричнину і земщину. Перерозподіл земельних володінь серед панівних прошарків. Масовий терор. Погром у Новгороді. Проблема соціальної сутності та наслідків опричнини в історичній літературі.

Господарське розорення і запустіння північно-західного і центрального районів країни у 70-80-ті роки. Проблема закріпачення селян. Рух населення на окраїни. "Заповідні роки". Укази про

селян і холопів 1597 року. "Указне" і "безуказне" закріпачення селян.

Зовнішня політика в другій половині XVI ст. Боротьба за вихід до Балтійського моря. Лівонська війна. Вступ у війну Литви, Польщі та Швеції. Люблінська унія й утворення Речі Посполитої. Завершення Лівонської війни, її наслідки для Московії. Війна зі Швецією.

Література:

- Альшиц Д. Начало самодержавия в России: государство Ивана Грозного. – Л., 1988.
- Богоявленский Б., Митрофанов К. Иван Грозный и сын его Иван: Событие в зеркале источников // История. Приложение к газете "Первое сентября". – 1999. – №17.
- Веселовский С. Исследования по истории опричнины. – М., 1983.
- Гельберштейн С. Записки о Московии. – М., 1988.
- Емельянов Е. Опричнина в трудах отечественных историков // История. Приложение к газете "Первое сентября". – 1998. – № 35.
- Зимин А. Реформы Ивана Грозного. – М., 1960.
- История СССР с древнейших времен до наших дней. – Т. 2. – М., 1966.
- Каравашкин А. Мораль опричников: проблема насилия в эпоху Ивана Грозного // Человек. – 1993. – № 4.
- Каштанов С. Социально – политическая история России конца XVI – первой половины XVII веков. – М., 1967.
- Кобрин В., Юрганов А. Становление деспотического самодержавия в средневековой Руси // История СССР. – 1999. – № 4.
- Ковалевский П. Одаренные безумием. – К., 1994.
- Корецкий В.И. Земский собор 1575 г. и частичное возрождение опричнины // Вопросы истории. – 1967. – № 5.
- Мельников Ю. Ликвидация двора (опричнины) // Вопросы истории. – 1991 – № 11.
- Назаров В. О структуре "государева двора" в середине XVI в. // Общество и государство феодальной России. – М., 1975.
- Носов Н. Становление сословно-представительных учреждений в России. – Л., 1960.
- Очерки истории СССР. Конец XVI – начало XVII ст. – М., 1955.
- Перевезенцев С. Тайна Ивана Грозного // Роман – газета. XXI век. – 1999. – № 12.
- Платонов С. Иван Грозный (1530 – 1584). – М., 1991.
- Половатенко А. Два кризиса русской государственности: опричнина и смутное время // Преподавание истории в школе. – 1993. – №2.
- Проезжая по Московии (Россия XVI – XVII веков глазами дипломатов). – М., 1991.
- Рогожин Н. Митрополит Филипп и царь Иван Грозный // Преподавание истории в школе. – 1994. – № 6.
- Сахаров А. Образование и развитие Российского государства в XVI – XVII вв. – М., 1969.
- Скрынников Р. Иван Грозный. – М., 1975.
- Скрынников Р. Начало опричнины. – Л., 1966.
- Скрынников Р. Опричный террор. – Л., 1969.
- Скрынников Р. Россия после опричнины. – Л., 1975.
- Скрынников Р. Татарский хан на московском троне // Знание – сила. – 1973. – № 2.
- Смирнов И. Очерки политической истории русского государства 30 – 50-х годов XVI в. – М.-Л., 1958.
- Хрестоматия по истории СССР. – Т. 1. – К., 1950.
- Хрестоматия по истории СССР. XVI – XVII в.в. – М., 1966.
- Шмидт С. Становление российского самодержавия. – М., 1978.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція робочою програмою не передбачена.

Б) Семінарське заняття: Опричнина у Московії в другій половині XVI століття (2 год.)

План:

1. Причини запровадження опричнини, її територія. Створення апарату опричнини.
2. Перший період опричнини (1565 – 1572 рр.).

3. Відродження політики опричнини у 70 – 80-ті рр. XVI ст.

4. Значення та наслідки опричнини.

Методичні поради:

Необхідно з'ясувати причини переходу від політики реформ до опричного терору, виділити об'єктивні та суб'єктивні чинники опричнини. Студенти повинні засвоїти послідовність основних заходів уряду Івана Грозного, які отримали назву "опричнина", розібратися у сутності, значенні та наслідках цієї політики.

Вивчаючи опричнину, необхідно виходити з того, що вона була спрямована на зміцнення самодержавної влади і посилення централізації, а також на прискорення ліквідації залишків роздробленості. Не варто забувати про криваві методи проведення цих заходів і про роль опричнини у процесі формування кріпосного права.

Подумати над питаннями: "Чи були доцільними методи вирішення завдань опричнини?", "Чи була певна система у її проведенні?", "Чи існувала необхідність проведення такої політики для зміцнення централізації держави?", "Чи відповідали результати цієї політики поставленим цілям?".

В) Завдання для самостійної роботи (1 год.):

Запишіть до словника та дайте визначення таким термінам: опричнина, земщина, вотчина, помістя, опрична тисяча, земський собор, казанське переселення, період трирічного терору, новгородська справа, московська справа, останній опричний уряд, офіційна відміна опричнини, другий період опричнини, політика уділу, політика двору, заповідні роки, урочні роки, "указне" і "безуказне" закріпачення селян.

Тестові завдання:

I. Початковий рівень:

1. На відміну від Західної Європи, де королі корилися владі Папи римського, у Московській державі церква визнавала владу царя:

а) так, б) ні, в) і так, і ні.

2. Яка подія відбулася раніше:

а) Початок опричнини чи Лівонська війна?

б) Новгородська чи московська справи у ході опричнини?

в) казанське переселення чи уведення політики уділу?

г) татарський хан на московському престолі чи смерть сина Івана Грозного — Івана Івановича?

II. Середній рівень:

1. Опишіть події Лівонської війни, скориставшись планом відповіді:

а) Коли відбулася ця подія?

б) Хто розпочав війну?

в) Якою була мета Московії у цій війні?

г) Назвіть основні етапи війни.

д) Визначте наслідки Лівонської війни для Московської держави.

Високий рівень:

1. Російський історик В. Ключевський писав про Івана Грозного: "Цар Іван був видатний письменник, мабуть, навіть меткий політичний мислитель, але він не був державним діячем... Грізний цар більше замислював, ніж робив, сильніше діяв на уяву і нерви своїх сучасників, ніж на сучасний йому державний устрій". Чи згодні ви з такою характеристикою Івана IV? Які факти підтверджують або спростовують її?

* * *

ТЕМА 4. Період Смути у Московській державі (1591 – 1613 рр.)

Зміст теми:

Боротьба за владу після смерті Івана Грозного. Політична криза. Правління Бориса Годунова. Його внутрішня політика. Встановлення патріаршества.

Господарський застій і розруха в державі. Голод 1601 – 1603 рр. Повстання Хлопка. Втручання польських магнатів у московські справи. Лжедмитрій I, захоплення самозванцем

престолу. Внутрішня політика Лжедмитрія І. Повстання 17 травня 1606 р. в Москві. Воцаріння Василя Шуйського, його внутрішня політика. Передумови і прояви соціального протесту на початку XVII ст.

Лжедмитрій ІІ. Тушинський табір. Перехід Речі Посполитої до відкритої інтервенції. Оборона Смоленська у 1611 р. Політика уряду семибоярщини і захоплення поляками Москви. Перше народне ополчення і причини його розпаду. Організація другого народного ополчення. Звільнення Москви. Скликання Земського собору 1613 р. і початок правління Романових. Патріарх Філарет. Столбовський мир і Деулінське перемир'я. Наслідки смутного часу для Московії.

Література:

- Буганов В. Крестьянская война в России в начале XVII века. – М., 1976.
 Буганов В. Крестьянские войны в России XVII – XVIII веков. – М., 1975.
 История СССР с древнейших времен до наших дней. – Т. 2. – М., 1969.
 Ключевский В. Сочинения в 9 томах. – Т. 3. – М., 1989.
 Корецкий В. Формирование крепостного права и первая крестьянская война в России. – М., 1975.
 Крестьянские войны в России. Проблемы, поиски, решения. – М., 1974.
 Маковский В. Первая крестьянская война в России. – Смоленск, 1967.
 Морозова Л. Борис Федорович Годунов // Вопросы истории. – 1998. – №1.
 Морозова Л. Смутное время в России (конец XVI – начало XVII веков). – М., 1990.
 Назаров В. О некоторых особенностях крестьянской войны начала XVII в. в России // Феодалная Россия во всемирно-историческом процессе. – М., 1972.
 Очерки истории СССР. Конец XV – начало XVII века. – М., 1955.
 Пронштейн А., Задера А. Практикум по истории СССР (период феодализма). – М., 1969.
 Россия от смуты до нашего времени. – Т.1. – М., 1991.
 Скрынников Р. Смута в России в начале XVII века. Иван Болотников. – Л., 1989.
 Скрынников Р. Социально-политическая борьба в Русском государстве в начале XVII века. – Л., 1985.
 Смирнов И., Маньков А., Подьяпольская В., Мавродин В. Крестьянские войны в России в XVII – XVIII вв. – М. – Л., 1966.
 Смута в Московском государстве: Россия начала XVII века в записках современников. – М., 1989.
 Соловьев С. Сочинения в 18 книгах. . – Книга 1У. – Т. 7 – 8. – М., 1989.
 Ульяновский В. Российские самозванцы: Лжедмитрий 1. – К., 1993.

Види навчальної діяльності студентів:

- А) Лекція** робочою програмою не передбачена.
Б) Семінарське заняття: Смутний час у Московській державі (2 год.)

План:

1. Причини і передумови Смути.
2. Народні рухи 1601 – 1603 рр. та похід Лжедмитрія І.
3. Повстання під проводом К. Болотнікова.
4. Лжедмитрій ІІ та іноземна інтервенція.
5. Перше і друге ополчення, відновлення самодержавства у Московії.

Методичні поради:

Починаючи вивчення теми, студенти повинні звернути увагу на поняття "смута", "смутний час", яке радянська історіографія підміняла його складовими: "народні рухи", "селянська війна", "іноземна інтервенція". Слід дати визначення цього поняття, звернути увагу на те, що відбувалася боротьба за владу, загострювалися соціальні протиріччя, які супроводжувалися зміною династій, інтервенціями, іншими потрясіннями. З'ясувати хронологічні межі смути.

Вивчаючи перше питання теми, необхідно зрозуміти, що тривалі війни зі зовнішніми ворогами, опричнина суттєво послабили економічний потенціал держави. Країна вступила у період господарського застою та розрухи. Господарська криза поглибилася у зв'язку зі смертю

царя Федора Івановича — останнього представника царської гілки династії Рюриковичів і привела до політичної кризи. Це активізувало на початку XVII століття складні політичні процеси, в ході яких вирішувалося питання існування Московії як самостійної, незалежної держави.

Ситуація ускладнилася гострими соціальними процесами у державі, зокрема, закріпаченням селянства, рухом населення на окраїни. Студенти повинні пригадати визначення поняття "заповідні роки", укази про селян і холопів 1597 року. Варто ознайомитися з теоріями про указне і безуказне закріпачення селян.

Економічне становище погіршилося в наслідок стихійних лих, яких зазнала країна наприкінці XVI – на початку XVII ст. Це привело до масових народних виступів, що вилилися у могутню громадянську війну початку XVII ст. Необхідно проаналізувати соціальний склад учасників руху, визначити, чому частина служилих людей виявилася тимчасовими попутниками повсталих і проаналізувати чинники їхнього переходу в табір В. Шуйського.

Важливим моментом теми є з'ясування причин втручання у внутрішні справи Московії сусідніх держав. Студентам необхідно розібратися у сутності понять "прихована" і "відкрита" інтервенція, показати ставлення різних соціальних прошарків, і перш за все боярства, до інтервентів. Визначити причини і мету появи іноземних військ у межах Московської держави.

Необхідно звернути увагу на соціальні рухи та їх специфіку; скласти соціальну драбину початку XVII ст. і визначити, кого з історичних діячів висували претендентами на престол різні соціальні групи. Варто звернути увагу на те, що це руйнувало єдність пануючого прошарку в цілому. Єдиного лідера, масштабу Б. Годунова, не знайшлося. Це підготувало появу Лжедмитрія, про якого В. Ключевський писав, що він був тільки спечений у польській печі, а заквашений у Москві. Тема передбачає постановку проблеми влади і визначення шляхів її вирішення, появи характерної особливості Московської держави — самозванства.

Слід розібратися в сутності боротьби з інтервентами, виявити значення ополчення К. Мініна та Д. Пожарського в розгромі іноземної інтервенції та збереженні Московської держави. З'ясовуючи значення смуги, необхідно підкреслити, що це був період втрачених можливостей, коли не здійснилися ті альтернативи, які мали б сприятливі наслідки для країни. З'ясувати значення обрання на престол першого Романова.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (1 год.):

Тестові завдання:

Запишіть до словника та дайте визначення таким термінам: Смуга, політична криза, голодні бунти, іноземна інтервенція, відкрита та прихована інтервенція, Лжедмитрій I, Лжедмитрій II, семибоярщина, народне ополчення, самодержавство.

I. Початковий рівень:

1. Дайте правильну відповідь:

- а) Першим царем з династії Романових був ...
- б) Початком правління династії Романових є ..... р.
- в) Організатором народного ополчення в Московії був ...
- г) Перший московський патріарх зайняв свій престол у ..... р.
- д) Тушинський табір створюється у ..... р.
- е) Перший "боярський цар" правив у ..... р.

2. Встановіть хронологічну послідовність правління перших осіб у Московській державі:

- Федір Іванович,
- Михайло Федорович,
- Іван Грозний,
- Василь Шуйський,
- Борис Годунов.

II. Середній рівень:

1. Дайте визначення поняття "урочні роки".

2. Якою була політика уряду щодо урочних років наприкінці XVI – на початку XVII ст.?

3. Боярина і одночасно "принца крові", який зайняв престол після того, як перервалася основна

династія, звали ...

4. Про кого сказано: "Народився у вас цар, а у нього двої зуби, одними йому з'їсти нас — татар, а іншими — вас"?

5. У часи смуги на московський престол запрошували іноземного принца ...

III. Достатній рівень:

1 Чому відмінили селянські переходи у Юр'єв день?

IV. Високий рівень:

1. З'ясуйте причини самозванства у Московії.

2. Дайте порівняльну характеристику правління перших осіб Московії у період з 1591 по 1613 рр.

* * *

ТЕМА 5. Соціально-економічний розвиток Московії у XVII ст.

Зміст теми:

Територія та населення країни у XVII ст. Вплив наслідків інтервенції на економічний розвиток Московської держави. Шляхи відродження господарства та фінансова політика. Еволюція форм феодального землеволодіння й господарства. Відродження та розвиток сільського господарства. Феодально-кріпосницькі відносини. Розвиток суспільного поділу праці й товарного виробництва. Перші мануфактури та їх характер. Міста в XVII ст. Розвиток внутрішньої та зовнішньої торгівлі, зростання купецтва. Торговельний та Новоторговельний статут. Початок формування всеросійського ринку.

Соціальна структура феодального суспільства в XVII ст.

Література:

Буганов В. Крестьянские войны в России XVII – XVIII вв. – М., 1976.

Гельберштейн С. Записки о Московии. – М., 1988.

Заозерская Е. У истоков крупного производства в русской промышленности XVI – XVII вв. К вопросу о генезисе капитализма в России. – М., 1970.

История Отечества: люди, идеи, решения. Очерки истории России IX – начала XX веков. – М., 1991.

История СССР с древнейших времен до наших дней. В 12 томах. – Т.3. – М., 1967.

Морозова Л. Смутное время в России (конец XVI – начало XVII века). – М., 1990.

Муравйова Л. Деревенская промышленность центральной России II половины XVII в. – М., 1971.

Очерки истории СССР. Период феодализма. XVII век. – М., 1965.

Переход от феодализма к капитализму в России. Материалы Всесоюзной дискуссии. – М., 1969.

Проезжая по Московии. (Россия XVI – XVII веков глазами дипломатов). – М., 1991.

Пронштейн А., Задера А. Практикум по истории СССР. Период феодализма. – М., 1969.

Россия от смуги до нашего времени. – М., 1991.

Сахаров А. Образование и развитие Российского государства в XIV – XVII вв. М., 1969.

Сахаров А. Очерки истории СССР. XVII век. – М., 1958.

Смирнов И. Посадские люди и их классовая борьба до середины XVII века. – М. – Л., 1948.

Види навчальної діяльності студентів:

A) Лекція робочою програмою не передбачена.

Б) Семінарське заняття робочою програмою не передбачене.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (2 год.):

Тестові завдання:

Запишіть до словника та дайте визначення таким термінам: товарно-грошові відносини, основні риси панщинної системи господарства, домашні промисли, ремесло, дрібне товарне виробництво, проста кооперація, мануфактура, розпорошена і централізована мануфактура, гостинна сотня, суконна сотня, ярмарок, всеросійський ринок, служилі люди, посадські люди.

I. Початковий рівень:

1. Одиниця обкладання упродовж I половини XVII ст.:
а) двір, б) соха, в) особа чоловічої статі, г) усе населення держави.
2. Митний статут видано у ..... р.
3. Новоторговий статут видано у ..... р.
4. Основна система землеробства:
а) двопілля, б) трипілля, в) переліг, г) підсічна, д) сівозміна.
5. Закінчіть речення: Велике підприємство, де в основному застосовується ручна праця та існує поділ праці, називається ...
6. Назвіть типи мануфактур, поширених у Московії в XVII ст.

II. Середній рівень:

1. Дайте визначення типів мануфактур:
а) централізована: ...
б) розпорошена: ...
в) змішана: ...
2. Визначте, чим підсічна система землеробства відрізнялася від розчищення ділянок від чагарників і лісів для облаштування двопільної чи трипільної систем землеробства.

III. Достатній рівень:

1. Заповніть таблицю: "Нові риси в економіці Московії XVII ст.":

Сільське господарство	
Промисловість	
Торгівля	

IV. Високий рівень:

1. Дайте відповідь на питання: "Чи праві історики, які вважають XVII ст. новим періодом у розвитку Московської держави?"

* * *

**ТЕМА 6. Внутрішня політика Московії в першій половині та середині XVII ст.
Соборне Уложення 1649 р.**

Зміст теми:

Початок юридичного оформлення кріпосного права. Складання переписних книг у 80 – 90-ті роки XVI ст. Уведення заповідних років. Основні точки зору на заповідні роки в історичній літературі. Погляди істориків XVIII – XIX ст. на процес закріпачення селянства. Указ 1592 – 1593 рр. про відміну Юрієвого дня. Указ 1597 р. про п'ятирічний термін розшуку селян-втікачів.

Зміни у становищі холопів на межі XVI – XVII ст. Види холопства, джерела їх формування і правовий статус.

Загальна характеристика Соборного Уложення, як історичного джерела. Законодавче оформлення самодержавної влади у II та III главах Соборного Уложення. Зміцнення влади монарха за Соборним Уложенням. Служилі феодали: склад і соціально-правовий статус за текстом документу. Дворянські чолобитні про ліквідацію урочних років. Відміна урочних років. Оформлення юридичного і майнового статусу селян. Політика "посадської розбудови", її сутність і значення. Правове і майнове становище міського населення у главі XIX "Про посадських людей". Значення Соборного Уложення, його вплив на економічний і соціальний розвиток Московської держави.

Література:

Андреев И. Урочные лета и закрепощение крестьян в Московском государстве // Исторические записки. – 1982. – № 1.

История СССР с древнейших времен до наших дней. В 12 томах. – Т.3. – М., 1967.

Каргалов В. "Слово и дело" // Русь: Литературно-исторический журнал. – 1992. – № 2.

Ключевский В. История сословий в России // Сочинения. В 8 томах. – Т.6. Специальные курсы. – М., 1959.

Ключевский В. Русская история. Полный курс лекций. В 3 книгах. – Кн. 2. – М., 1993.

Колычева Е. Холопство и крепостничество в России (конец XV – XVI вв.). – М., 1971.

2. Назвіть глави Соборного Уложення, які законодавчо оформили самодержавну владу в Московії.
3. Що свідчило про зміцнення влади монарха за Соборним Уложенням?
4. Що свідчило про зближення статусу помістя і вотчини?
5. У чому полягало обмеження влади поміщика над особою селянина?
6. Чим відрізнялося становище чорних посадських людей від становища населення білих слобод?
7. Яким чином закріпачувалося населення посадів?

* * *

ТЕМА 7. "Бунташне" XVII ст. Московської держави

Зміст теми:

Причини загострення соціальних протиріч у Московії в XVII ст. Гострі протиріччя між різними верствами населення: феодалі — селяни, трудові маси міста і села — феодалська держава, у середині посаду, між різними прошарками феодалів, у правлячих колах.

Міські повстання середини XVII ст. Рушійні сили міських повстань. Вимоги посадських жителів. Соляний бунт у Москві. Особливості соціального складу учасників руху. Повстання в Новгороді та Пскові. Зміни у розстановці соціальних сил. Особливості повстання у Новгороді та Пскові. Мідний бунт у Москві. Причини, хід і наслідки.

Справа Никона. Розкол, його причини і сутність. Причини реформ патріарха Никона, сутність розбіжностей у поглядах патріарха Никона і протопопа Авакума. Причини виходу конфлікту за межі релігійної суперечки. Значення і основні форми руху розкольників. Ставлення уряду і церкви до розкольників.

Причини селянської війни під проводом С.Разіна. Становище на Дону. Посилення феодалської експлуатації народів Поволжя. Похід В. Уса. Волзько-Каспійський похід С. Разіна. Особливості походу козаків "за зіпунами". Селянська війна у 1670 – 1671 рр. Причини поразки та придушення руху.

Література:

- Авакум. Житие протопопа Авакума, им самим написанное. – М., 1991.
- Андреев И. Не тихий Тишайший //Родина. – 1998. – №7.
- Буганов В. Крестьянские войны в России XVII – XVIII в.в. – М., 1976.
- Буганов В. Московское восстание 1662 г. – М., 1964.
- Крестьянские войны в России XVII – XVIII в.в. – М., 1974.
- Лебедев В. Крестьянская война под руководством С. Разина. – М., 1968.
- Лунин Б. Степан Разин. – Ростов-на-Дону, 1960.
- Очерки истории СССР. Период феодализма. XVII век. – М., 1955.
- Проезжая по Московии (Россия XVI – XVII веков глазами дипломатов). – М., 1991.
- Пронштейн А., Задера А. Практикум по истории СССР (период феодализма). – М., 1969.
- Россия от смуты до нашего времени. – Т.1. – М., 1991.
- Рукоусев Е. Казачество: права и обязанности сословия // Вопросы истории. – 1998. – №5.
- Сахаров А. Степан Разин (хроника XVII века). – М., 1973.
- Смирнов И., Маньков А., Подьяпольская В., Мавродин В. Крестьянские войны в России XVII – XVIII века. – М. – Л., 1968.
- Соловьев В. Современники и потомки о восстании С.Т. Разина. – М., 1991.
- Степанов И. Крестьянская война в России в 1670 – 1671 годах. – М., 1966 – 1972. – Т. 1 – 2.
- Хрестоматия по истории СССР. XVII – XVIII век. – М., 1962.
- Чистякова Е. Городские восстания в России в первой половине XVII в. (30 – 40-е гг.) – Воронеж, 1975.
- Чистякова Е., Соловьев В. Степан Разин и его соратники. М., 1988.

Види навчальної діяльності студентів:

- А) *Лекція* робочою програмою не передбачена.
- Б) *Семінарське заняття* робочою програмою не передбачене.

В) Завдання для самостійної роботи (2 год.):*Тестові завдання:*

Запишіть до словника та дайте визначення таким термінам: Соляний бунт, мідний бунт, служилі люди по прибору, стрільці, посадські тягли люди, розкол, старовіри, старообрядці, розкольники, абсолютизм, селянська війна, бунташний час.

I. Початковий рівень

1. Поляновський мирний договір було підписано з:
  - а) Річчю Посполитою, б) Швецією, в) Кримським ханством, г) Туреччиною.
2. Кардиський мирний договір було підписано з:
  - а) Річчю Посполитою, б) Швецією, в) Кримським ханством, г) Туреччиною.
3. Козаки утримували Азов:
  - а) 1630–1640 рр., б) 1632–1637 рр., в) 1637–1642 рр., г) 1642–1647 рр.
4. Назвіть соратників Степана Разіна.
5. Визначте дату початку селянської війни.
6. Домовиті козаки це:
  - а) козаки, які мали свої будинки і сім'ї; б) заможні козаки; в) козаки верхових містечок; г) козаки низових містечок.

II. Середній рівень

1. До кожної дати доберіть відповідну їй подію:

1613–1645 рр.	правління Олексія Романова
1632–1634 рр.	Андрусівське перемир'я
1645–1676 рр.	московсько-польська війна
1656–1661 рр.	Чигиринські походи
1654–1667 рр.	правління Михайла Романова
1667 рік	Смоленська війна
1677–1681 рр.	Чигиринські походи
1686 р.	Вічний мир з Польщею
2. Проаналізувавши умови Андрусівського перемир'я, визначте його значення для Московії.
3. Чому Московія відмовилася приєднувати завойований козаками Азов?

III. Достатній рівень

1. На контурній карті відобразити війни, які вела Московія в XVII ст. (вклеїти до зошита).
2. На контурній карті чітко визначити район, охоплений повстанням, рух селянських загонів під проводом Степана Разіна та його соратників (вклеїти до зошита).

IV. Високий рівень

1. З'ясуйте, чи можна вважати війни, які вела Московія, загарбницькими? Свою думку аргументуйте.
2. Поясніть основні відмінності селянської війни від селянського повстання.

* * *

ТЕМА 8. Московія наприкінці XVII ст.*Зміст теми:*

Московія напередодні реформ. Передумови реформ. Економічне, політичне й міжнародне становище Московської держави наприкінці XVII ст. Правління Федора Олексійовича. Внутрішня й зовнішня політика уряду в 70–80-ті роки XVII ст. Відміна міщництва. Боротьба придворних угруповань за владу. Стрілецький бунт 1682 року. Правління Софії Олексіївни. Вічний мир з Річчю Посполитою. Кримські походи. Події 1682 року і початок правління Петра I. Стрілецьке повстання 1698 року. Азовські походи й Велике посольство.

Література:

- Абсолютизм в Росии: Сборник статей. – М., 1964.
 Анисимов Е. Время петровских реформ. – Л., 1989.
 Анисимов Е. Государственные преобразования и самодержавие Петра Великого в первой четверти XVIII века. – СПб., 1997.

- Анисимов Е. Петр I: рождение империи // Вопросы истории. – 1989. – № 7.
- Беспярых Ю. Петербург Петра I в иностранных описаниях. – Л., 1991.
- Водарский Я. Петр I // Вопросы истории. – 1993. – № 6.
- История Отечества: люди, идеи, решения. Очерки истории России IX – начала XX в. – М., 1991.
- Лютых А., Скобелкин О., Тонких В. История России (курс лекций). – Воронеж, 1993.
- Маньков А., Чистяков О. Введение // Российское законодательство X – XX вв. – В 9 т. – М., 1986. – Т. 4.
- Павленко Н. Петр I. – М., 2000.
- Павленко Н. Петр Великий. – М., 1990.
- Павленко Н. У истоков российской бюрократии // Вопросы истории. – 1989. – № 12.
- Петр Великий. Воспоминания. Дневниковые записи. Анекдоты. (Государственные деятели России глазами современников). – СПб., 1993
- Петр Великий: PRO ET CONTRA. Личность и деяния Петра в оценке русских мыслителей. – М., 2001.
- Писарькова Л. От Петра I до Николая I: политика правительства в области формирования бюрократии // Отечественная история. – 1996. – № 4.
- Реформы и реформаторы в истории России: Сб. статей. – М., 1996.
- Российское законодательство X–XX вв.: В 9 т. – М., 1986. – Т. 4.
- Россию поднял на дыбы: В 2 т. – М., 1987.
- Россия XVIII века глазами иностранцев. – Л., 1989.
- Россия при царевне Софье и Петре I: Записки русских людей. – М., 1990.
- Хрестоматия по истории России с древнейших времен до 1861 г. – М., 1987.
- Хрестоматия по истории России: Учеб. пособие / Авт.-сост. А. Орлов, В. Георгиев, Н. Георгиева, Т. Сивохина. – М., 2004.
- Шмидт С., Гутнова Е., Исламов Т. Абсолютизм в странах Западной Европы и в России (опыт сравнительного изучения) // Новая и новейшая история. 1985. – № 3.
- Эйдельман Н. “Революция сверху” в России. – М., 1989.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Московія наприкінці XVII ст. (2 год.)

План:

1. Економічне, політичне й міжнародне становище Московської держави наприкінці XVII ст.
2. Внутрішня й зовнішня політика уряду в 70–80-ті роки XVII ст.
3. Події 1682 року і початок правління Петра I.

Б) Семінарське заняття робочою програмою не передбачене.

В) Завдання для самостійної роботи (1 год.):

Запишіть до словника та дайте визначення таким термінам: товарність господарства, спеціалізація виробництва, скупники, меркантилізм, протекціонізм, місництво, подвірна система обкладання, стрілецькі бунти, соціальна база абсолютної монархії, прикази, розряди, полки "нового строю", рейтарські полки, потішні полки.

* * *

ТЕМА 9. Соціально-економічний розвиток Росії у першій чверті XVIII ст.

Зміст теми:

Розвиток продуктивних сил країни. Сільське господарство, системи землеробства. Нові явища в розвитку сільського господарства. Розвиток дрібного товарного виробництва, введення цехового устрою. Спеціалізація ремесла по галузях і територіям. Піднесення мануфактурного виробництва. Типи мануфактур. Металургійні центри, заснування уральських металургійних підприємств. Техніка та організація мануфактурного виробництва. Особливості російської мануфактури. Розширення внутрішнього ринку, розвиток зовнішньої торгівлі. Митна політика. Фінанси. Зміцнення пануючого становища дворянства. Указ 1714 р. про єдину спадщину. Політика щодо купецтва. Поширення феодально-кріпосницького гніту. Подушна подать,

натуральні повинності селянства.

Література:

- Абсолютизм в России. XVII – XVIII век. Сборник статей – М., 1964.
- Альперович М. Россия и Новый свет: последняя треть XVIII в. – М., 1993.
- Анисимов Е. Время петровских реформ. – Л. 1989.
- Анисимов Е. Петр I: рождение империи // Вопросы истории. – 1989. – № 7.
- Анисимов Е.В. Податная реформа Петра I: Введение подушной подати в России (1719 – 1728). – Л., 1982.
- Анисимов Е. Государственные преобразования самодержавия Петра Великого. – СПб., 1997.
- Артамонов В. Россия и Речь Посполитая после Полтавской победы (1709–1714). – М., 1990.
- Баггер Ханс. Реформы Петра Великого: Обзор исследований. – М., 1985.
- Беспярых Ю. Петербург Петра I в иностранных описаниях. – Л., 1991.
- Буганов В. Петр Великий и его время. – М., 1989.
- В борьбе за власть: Страницы политической истории России XVIII в. – М., 1988.
- Водарский Я. Дворянское землевладение в России XVII – первой половине XIX в. – М. 1988.
- Водарский Я. Петр I // Вопросы истории. – 1993. – № 6.
- Голикова Н.Б. Политические процессы при Петре I. – М., 1957.
- Грунд Г. Доклад о России в 1705-1710 годах. – М. – СПб., 1992.
- Дворянство и крепостной строй России XVI–XVIII вв. – М., 1975.
- Дворянство России и его крепостные крестьяне. XVII – первая половина XVIII в. – М., 1989.
- Демидова Н. Служилая бюрократия в России XVII в. и ее роль в формировании абсолютизма. – М., 1987.
- Ерошкин Н. История государственных учреждений дореволюционной России. – М., 1983.
- История Отечества: люди, идеи, решения. Очерки истории России IX – начала XX в. – М., 1991.
- История СССР с древнейших времен до наших дней. – В 12 т. – М., 1966. – Т. 3.
- Кабузан В.М. Народы России в XVIII в.: численность и этнический состав. – М., 1990.
- Каменский А. От Петра I до Павла I. Реформы в России XVIII в. Опыт целостного анализа. – М., 2001.
- Кафенгауз Б. Россия при Петре I. – М., 1955.
- Коломиец А. Финансовая политика правительства Петра Первого // Финансы. – 1996. – №5.
- Лебедев В. Булавинское восстание (1707–1708 гг.). – М., 1967.
- Лютых А., Скобелкин О., Тонких В. История России (курс лекций). – Воронеж, 1993.
- Мавродин В. Рождение новой России. – Л., 1988.
- Мазин С. История Петра Великого Феофана Прокоповича // Русская литература. – 2000. – №2.
- Маньков А., Чистяков О. Введение // Российское законодательство X – XX вв. – В 9 т. – М., 1986. – Т. 4.
- Омельченко О. Становление абсолютной монархии в России. – М., 1986.
- Павленко Н. Петр I. – М., 2000.
- Павленко Н. Петр Великий. – М., 1990.
- Павленко Н. Полудержавный властелин: Историческая хроника: (об А.Д.Меншикове). – М., 1988.
- Павленко Н. У истоков российской бюрократии // Вопросы истории. – 1989. – № 12.
- Петр Великий. Воспоминания. Дневниковые записи. Анекдоты. (Государственные деятели России глазами современников). – СПб., 1993.
- Петр Великий: PRO ET CONTRA. Личность и деяния Петра в оценке русских мыслителей. – М., 2001.
- Писарькова Л. От Петра I до Николая I: политика правительства в области формирования бюрократии // Отечественная история. – 1996. – № 4.

- Пронштейн И., Задера А. Практикум по истории СССР (период феодализма). – М., 1969.
 Реформы и реформаторы в истории России: Сб. статей. – М., 1996.
 Российское законодательство X–XX вв.: В 9 т. – М., 1986. – Т. 4.
 Россию поднял на дыбы: В 2 т. – М., 1987.
 Россия XVIII века глазами иностранцев. – Л., 1989.
 Россия в период реформ Петра I. – М., 1973.
 Россия при царевне Софье и Петре I. Записки русских людей. – М., 1990.
 Три века: Россия от Смуты до нашего времени. – Т.2. – М., 1991.
 Троицкий С. Из истории создания табели о рангах // История СССР. – 1974. – № 1.
 Троицкий С. Русский абсолютизм и дворянство в XVIII в. – М., 1974.
 Уитворт Чарльз. Россия в начале XVIII в. – М. – Л., 1988.
 Флоря Б. Россия и чешское восстание против Габсбургов. – М., 1986.
 Хрестоматия по истории России с древнейших времен до 1861 г. – М., 1987.
 Хрестоматия по истории России: Учеб. пособие / Авт.-сост. А. Орлов, В. Георгиев, Н. Георгиева, Т. Сивохина. – М., 2004.
 Хрестоматия по истории СССР. XVIII век. – М., 1963.
 Чернов С. К вопросу о времени возникновения абсолютизма в России // Россия в XVIII–XX вв. Страницы истории. – М., 2000.
 Чистяков А. История Петра Великого. – М., 1992.
 Шепелев Л. Титулы, мундиры, ордена в Российской империи. – Л., 1991.
 Шмидт С. Становление российского самодержавства. – М., 1973.
 Шмидт С., Гутнова Е., Исламов Т. Абсолютизм в странах Западной Европы и в России (опыт сравнительного изучения) // Новая и новейшая история. 1985. – № 3.
 Эйдельман Н. "Революция сверху" в России. – М., 1989.

Види навчальної діяльності студентів:

- А) Лекція*** робочою програмою не передбачена.
Б) Семінарське заняття робочою програмою не передбачене.
В) Завдання для самостійної роботи (2 год.):

Тестові завдання:

Запишіть до словника та дайте визначення таким термінам: системи землеробства, товарність господарства, спеціалізація виробництва, дрібне товарне виробництво, цеховий устрій, скупник, мануфактура, типи мануфактур, меркантилізм, протекціонізм.

I. Початковий рівень

1. Основною галуззю господарства було:
  - а) сільське господарство, б) промисловість, в) торгівля.
2. Основним видом організації промислового виробництва було:
  - а) дрібне виробництво, б) ремесло, в) домашні промисли, г) цехове ремесло, д) мануфактурне виробництво.
3. Новий митний статут було прийнято:
  - а) 1714 р., б) 1719 р., в) 1724 р., г) 1725 р.
4. Помістя і вотчина зрівнялися у правах:
  - а) 1714 р., б) 1719 р., в) 1724 р., г) 1725 р.

II. Середній рівень

1. Назвіть системи землеробства.
2. Визначити нові галузі сільськогосподарського виробництва.
3. Холопство ліквідовано в ..... р.

III. Достатній рівень

1. Визначити, як Північна війна позначилася на розвитку господарства.
2. Перерахувати металургійні райони країни.
3. Визначити роль скупника у виникненні мануфактури.
4. Перерахувати нові риси в становищі дворянства.
5. Визначити основні категорії робітників на мануфактурах.

IV. Високий рівень

1. Заповнити таблицю: "Нові риси в соціально-економічному розвитку Росії":

Нові риси	Галузь	Наслідки

2. Описати реформу оподаткування за планом:

- а) система обкладання, яка існувала в XVII ст.,
- б) причини уведення нової системи оподаткування,
- в) стани, на які вона поширювалася,
- г) наслідки її уведення.

* * *

ТЕМА 10. Перша спроба модернізації Росії в першій чверті XVIII ст.

Зміст теми:

Причини реформ. Реформи вищого, центрального і місцевого апарату влади й управління. Сенат. Колегії. Губернії, провінції, дистрикти, полкові двори. Міська реформа і магістрати. Церковна реформа. Створення регулярної армії та флоту. Рекрутська система. Формування чиновницько-бюрократичного апарату абсолютизму.

Боротьба з опозицією. Справа царевича Олексія. Указ про успадкування престолу. Встановлення абсолютизму

Соціальна політика уряду. Загострення соціальних відносин. Астраханське повстання. Повстання на Дону під проводом К. Булавіна. Виступи робітних людей..

Література:

- Абсолютизм в России. XVII – XVIII век. Сборник статей – М., 1964.
- Альперович М. Россия и Новый свет: последняя треть XVIII в. – М., 1993.
- Анисимов Е. Время петровских реформ. – Л. 1989.
- Анисимов Е. Петр I: рождение империи // Вопросы истории. – 1989. – № 7.
- Анисимов Е.В. Податная реформа Петра I: Введение подушной подати в России (1719 – 1728). – Л., 1982.
- Анисимов Е. Государственные преобразования самодержавия Петра Великого. – СПб., 1997.
- Анисимов Е. Дыба и кнут: политический сыск и русское общество в XVIII веке. – М., 1999.
- Артамонов В. Россия и Речь Посполитая после Полтавской победы (1709–1714). – М., 1990.
- Баггер Ханс. Реформы Петра Великого: Обзор исследований. – М., 1985.
- Беспярых Ю. Петербург Петра I в иностранных описаниях. – Л., 1991.
- Буганов В. Петр Великий и его время. – М., 1989.
- В борьбе за власть: Страницы политической истории России XVIII в. – М., 1988.
- Водарский Я. Дворянское землевладение в России XVII – первой половине XIX в. – М. 1988.
- Водарский Я. Петр I // Вопросы истории. – 1993. – № 6.
- Голикова Н.Б. Политические процессы при Петре I. – М., 1957.
- Грунд Г. Доклад о России в 1705-1710 годах. – М. – СПб., 1992.
- Дворянство и крепостной строй России XVI–XVIII вв. – М., 1975.
- Дворянство России и его крепостные крестьяне. XVII – первая половина XVIII в. – М., 1989.
- Демидова Н. Служилая бюрократия в России XVII в. и ее роль в формировании абсолютизма. – М., 1987.
- Ерошкин Н. История государственных учреждений дореволюционной России. – М., 1983.
- История Отечества: люди, идеи, решения. Очерки истории России IX – начала XX в. – М., 1991.
- История СССР с древнейших времен до наших дней. – В 12 т. – М., 1966. – Т.3.
- Кабузан В.М. Народы России в XVIII в.: численность и этнический состав. – М., 1990.
- Каменский А. От Петра I до Павла I. Реформы в России XVIII в. Опыт целостного анализа. – М., 2001.

- Кафенгауз Б. Россия при Петре I. – М., 1955.
- Коломиец А. Финансовая политика правительства Петра Первого // Финансы. – 1996. – №5.
- Лебедев В. Булавинское восстание (1707–1708 гг.). – М., 1967.
- Мавродин В. Рождение новой России. – Л., 1988.
- Мазин С. История Петра Великого Феофана Прокоповича // Русская литература. – 2000. – №2.
- Маньков А., Чистяков О. Введение // Российское законодательство X – XX вв. – В 9 т. – М., 1986. – Т. 4.
- Омельченко О. Становление абсолютной монархии в России. – М., 1986.
- Павленко Н. Петр I. – М., 2000.
- Павленко Н. Петр Великий. – М., 1990.
- Павленко Н. Полудержавный властелин: Историческая хроника: (об А.Д.Меншикове). – М., 1988.
- Павленко Н. У истоков российской бюрократии // Вопросы истории. – 1989. – № 12.
- Петр Великий. Воспоминания. Дневниковые записи. Анекдоты. (Государственные деятели России глазами современников). – СПб., 1993
- Петр Великий: ПРОЕТ CONTRA. Личность и деяния Петра в оценке русских мыслителей. – М., 2001.
- Писарькова Л. От Петра I до Николая I: политика правительства в области формирования бюрократии // Отечественная история. – 1996. – № 4.
- Пронштейн И., Задера А. Практикум по истории СССР (период феодализма). – М., 1969.
- Реформы и реформаторы в истории России: Сб. статей. – М., 1996.
- Российское законодательство X–XX вв.: В 9 т. – М., 1986. – Т. 4.
- Россию поднял на дыбы: В 2 т. – М., 1987.
- Россия XVIII века глазами иностранцев. – Л., 1989.
- Россия в период реформ Петра I. – М., 1973.
- Россия при царевне Софье и Петре I. Записки русских людей. – М., 1990.
- Три века: Россия от Смуты до нашего времени. – Т. 2. – М., 1991.
- Троицкий С. Из истории создания табели о рангах // История СССР. – 1974. – № 1.
- Троицкий С. Русский абсолютизм и дворянство в XVIII в. – М., 1974.
- Уитворт Чарльз. Россия в начале XVIII в. – М. – Л., 1988.
- Флоря Б. Россия и чешское восстание против Габсбургов. – М., 1986.
- Хрестоматия по истории России с древнейших времен до 1861 г. – М., 1987.
- Хрестоматия по истории России: Учеб. пособие / Авт.-сост. А. Орлов, В. Георгиев, Н. Георгиева, Т. Сивохина. – М., 2004.
- Хрестоматия по истории СССР. XVIII век. – М., 1963.
- Чернов С. К вопросу о времени возникновения абсолютизма в России // Россия в XVIII–XX вв. Страницы истории. – М., 2000.
- Чистяков А. История Петра Великого. – М., 1992.
- Шепелев Л. Титулы, мундиры, ордена в Российской империи. – Л., 1991.
- Шмидт С. Становление российского самодержавства. – М., 1973.
- Шмидт С., Гутнова Е., Исламов Т. Абсолютизм в странах Западной Европы и в России (опыт сравнительного изучения) // Новая и новейшая история. 1985. – № 3.
- Эйдельман Н. "Революция сверху" в России. – М., 1989.

Види навчальної діяльності студентів

А) Лекція робочою програмою не передбачена.

Б) Семінарське заняття: Реформи першої чверті XVIII ст. Встановлення абсолютизму в Росії (2 год.)

План:

1. Адміністративні реформи:
  - а) заміна Боярської думи Сенатом;
  - б) заміна приказів колегіями;

- в) формування нових органів місцевого управління.
- 2. Перетворення церкви на частину державного апарату.
- 3. Створення регулярної армії та флоту.

Методичні поради:

Вивчаючи тему, необхідно перш за все усвідомити зв'язок між змінами у соціально-економічному розвитку першої чверті XVIII ст. і новими явищами, що зародилися ще в XVII ст.

З'ясувати необхідність заходів, що були проведені Петром I, визначити їх значення для розвитку держави. Не менш важливо з'ясувати, чому завдання ліквідації економічної відсталості країни, незважаючи на величезний крок уперед, не було і не могло бути вирішено у тих умовах.

Необхідно чітко розібратися в соціальному змісті та спрямованості політики Петра I, яка мала на меті збереження і зміцнення кріпосництва, розширення прав і привілеїв дворянства та супроводжувалася посиленням кріпосного гніту й свавілля поміщиків.

У той же час, дворянський уряд вимушений був йти на ряд поступок буржуазії, яка народжувалася, здійснювати заходи для розвитку продуктивних сил і ефективного використання ресурсів країни.

З'ясовуючи перше питання, слід виділити об'єктивні та суб'єктивні причини реформ. Об'єктивні причини корінилися в соціально-економічному і політичному розвитку та проявилися ще наприкінці XVII ст. Суб'єктивні причини були пов'язані з особистістю Петра I, його здатністю зрозуміти завдання, які постали в ході розвитку країни, вибрати шляхи для їх вирішення.

З'ясовуючи питання про характер реформ, необхідно подумати над тим, у чийх інтересах проводилися реформи? За рахунок кого вони були здійснені?

Питання про адміністративні реформи краще висвітлювати не за хронологічним, а за тематичним, структурним принципом:

— ліквідація Боярської думи і заміна її Сенатом, його еволюція протягом першої чверті століття;

— заміна приказів колегіями, структура колегій;

— місцеве управління — поділ на губернії, провінції, дистрикти чи полкові двори; визначити, що основною адміністративною одиницею була провінція.

Реформи в церковному управлінні слід розпочинати з 1700 р. і завершити створенням Синоду. Звернути увагу на спробу часткової секуляризації церковного землеволодіння. Підкреслити, що церква стала підлеглою державі в сфері управління, але економічно залишалася незалежною.

Реформування війська необхідно розпочати зі з'ясування поняття "регулярна армія", визначення її характерних рис. Необхідно акцентувати увагу на тому, чим постійне стрілецьке військо відрізнялося від регулярної армії петровського часу. З'ясувати сутність рекрутської системи та її поступове запровадження в Росії, починаючи з 1698 по 1705 рр. Підкреслити значення створення регулярної армії та флоту в ході Північної війни.

Прослідкувати тривалий процес розвитку абсолютизму в Росії, починаючи з другої половини XVII ст. до його запровадження внаслідок петровських реформ. Дати визначення поняття "абсолютизм", його характерних рис, указати, який документ уперше засвідчив абсолютну владу монарха.

В) Завдання для самостійної роботи (1 год.):

Запишіть до словника та дайте визначення таким термінам: чиновницько-дворянська монархія, бюрократична ієрархія, "Табель про ранги", Ближня канцелярія, консілія, Синод, монастирський приказ, Сенат, генерал-прокурор, герольдмейстер, рекетмейстер, фіскал, колегії, Адміралтейство, Бурмістерська палата, Ратуша, Головний магістрат, "Генеральний регламент", губернії, провінції, полкові двори, дистрикти, "Духовний регламент", "Правда волі монаршої".

* * *

ТЕМА 11. Зовнішня політика Росії в першій чверті XVIII ст.

Зміст теми:

Причини зміни основного напрямку зовнішньої політики Росії на рубежі XVII – XVIII ст. Дипломатична і воєнна підготовка Північної війни. Початок боротьби за вихід до Балтійського моря. Зв'язок зовнішньої політики з внутрішніми перетвореннями в країні. Основні етапи і підсумки війни. Проголошення Росії імперією. Особистість Петра I та його роль у реформуванні країни, розвитку воєнного мистецтва. Оцінка реформ в історичній літературі.

Література:

- Анисимов Е. Время петровских реформ. – Л., 1989.
 Анисимов Е. Петр I: рождение империи // Вопросы истории. – 1989. – № 7.
 Бобылев В. Внешняя политика эпохи Петра I. – М., 1990.
 Водарский Я. Петр I // Вопросы истории. – 1993. – № 6.
 Данилова Е. "Завещание" Петра Великого // Проблемы методологии и источниковедения истории внешней политики России: Сб. статей. – М., 1986.
 Дядиченко В. Полтавская битва. – К., 1962.
 Епифанов П. Россия в Северной войне // Вопросы истории. – 1971. – №7.
 Злагин А. Полтавская битва. – М., 1988.
 Золотарев А., Межевич М., Скородумов Д. Во славу Отечества Российского. – М., 1984.
 Иванов В. Военное искусство Петра I // Военно-исторический журнал. – 1981. – №8.
 История внешней политики России. XVIII век: От Северной войны до войн против Наполеона. – М., 1998.
 История СССР с древнейших времен до наших дней. В 12 т. – М., 1965. – Т.3.
 Кулаковський В. Участь міського населення Лівобережної України в боротьбі із шведськими інтервентами в 1708 – 1709 рр. // Український історичний журнал. – 1969. – №7.
 Мавродин В. Рождение новой России. – Л., 1988.
 Молчанов Н. Дипломатия Петра Великого. – М., 1991.
 Осипов К. Полтавская битва. – М. – Л., 1952.
 Осипов К. Разгром шведских интервентов войсками Петра I. – М., 1951.
 Очерки истории СССР. XVIII век. Первая четверть. – М., 1954.
 Павленко Н. Петр Великий. – М., 1990.
 Павленко Н., Атаманов В. 27 июня 1709 года: Полтавская битва. – М., 1989.
 Полтава. Історичний нарис. – Полтава, 1999.
 Порфирьев Е. Полтавское сражение 27 июня 1709 г. – М., 1959.
 Страницы боевого прошлого. (Очерки военной истории России). – М., 1968.
 Тарле Е. Северная война и шведское нашествие на Россию. – М., 1958.
 Хрестоматия по истории СССР. XVIII век. – М., 1963.
 Шутой В. Борьба народных масс против нашествия армии Карла XII (1708 – 1709гг.). – М., 1958.
 Шутой В. Северная война (1700 – 1721гг.). – М., 1970.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція робочою програмою не передбачена.

Б) Семінарське заняття: Північна війна (2 год.)

План:

1. Причини і початок Північної війни (1700–1708 рр.).
2. Військові дії на теренах України та оборона Полтави.
3. Полтавська битва та її значення.
4. Північна війна в 1710 – 1721 рр. Ніштадтський мир.

Методичні поради

Вивчаючи історію Північної війни, перш за все увагу необхідно зосередитися на з'ясуванні питань:

- Які головні завдання стояли перед державою в галузі зовнішньої політики?
- Коли почалася боротьба зі шведами за Прибалтійські землі?

- Яка війна точилася за ці землі у XVI ст.?
- Чим закінчилися воєнні дії на початку XVII ст.?

Звернути увагу на перший період Північної війни. З'ясувати, коли Карл XII вирішив змінити напрям руху шведської армії та повернути на Україну? Які причини цього? Уважно вивчити дії шведського і російського війська на території України, зосередившись на подіях зими 1708 – 1709 рр. на Полтавщині.

Описати укріплення Полтавської фортеці. Дати відповідь на питання: "Коли шведські війська з'явилися під стінами Полтави? Як намагалися взяти місто штурмом і, коли перейшли облоги?"

Основну увагу зосередити на вивченні Полтавської битви, з'ясувати сили і плани сторін, оборонні споруди на полі Полтавської битви, хід першого та другого етапів битви. Подумати над питанням: "Чому перемога російської армії під Полтавою не поклала край Північній війні?". З'ясувати значення Полтавської битви для Росії, Швеції та України. Розглянути хід Північної війни у 1710 – 1721 рр., основну увагу звернути на морські битви супротивників.

В) Завдання для самостійної роботи (2 год.):

Запишіть до словника та дайте визначення таким термінам: рекрутська система, регулярна армія, Семенівський і Преображенський полки, Воєнна колегія, Адміралтейство, Північний союз, редути, Прутський похід, Ніштадтський мир.

* * *

ТЕМА 12. Дворянська імперія в період палацових переворотів. 1725–1762 рр.

Зміст теми:

Росія після смерті Петра I: контрреформа чи стабілізація? Причини палацових переворотів. Борьба дворянських угруповань за владу. Роль гвардії в палацових переворотах. Катерина I та Петро II. Верховна таємна рада. Доля О.Меншикова. Змова верховників і виступ дворянства проти верховників. Імператриця Анна Іоаннівна. Відміна указів про єдину спадщину і безстрокову службу дворянства. "Біронівщина". Засилля іноземців, як історіографічний міф; його соціокультурне значення. Змова А. Волинського. Воцаріння Єлизавети Петрівни, її внутрішня політика. Феномен жіночого правління.

Література:

- Анисимов Е. Анна Иоанновна. – М., 2004.
- Анисимов Е. Елизавета Петровна. – М., 2003.
- Анисимов Е. Россия в середине XVIII в. – М., 1986.
- Анисимов Е. Анна Ивановна // Вопросы истории. – 1993. – № 4.
- Анисимов Е. Дыба и кнут: политический сыск и русское общество в XVIII веке. – М., 1999.
- Анисимов Е. Петр II // Вопросы истории. – 1994. – № 8.
- Анисимов Е. Россия без Петра. – СПб., 1994.
- Буганов В. Екатерина I // Вопросы истории. – 1994. – № 11.
- Гордин Я.А. Между рабством и свободой: 19 января – 25 февраля 1730 года. СПб., 1994.
- Давыдов М. Оппозиция его величества. – М., 1994.
- Долгоруков П. Петр II и Анна Иоанновна: из записок князя П.В. Долгорукова. – Волгоград, 1989.
- Каменский А. Екатерина II // Вопросы истории. – 1989. – № 3.
- Каппелер А. Россия – многонациональная империя: Возникновение. История. Распад. – М., 1997.
- Козлова Н. Российский абсолютизм и купечество в XVIII веке. – М., 1999.
- Курукин И. Анна Леопольдовна // Вопросы истории. – 1997. – № 6.
- Курукин И. Эпоха "дворских бурь": очерки политической истории послепетровской России. 1725–1762. – Рязань, 2003.
- Лавров А.С. Колдовство и религия в России: 1700 – 1740 гг. – М., 1999.
- Лиштенан Ф.-Д. Россия входит в Европу: Императрица Елизавета Петровна и война за Австрийское наследство 1740 – 1750 гг. – М., 2000.

- Медушевский А. Утверждение абсолютизма в России: Сравнительно-историческое исследование. – М., 1994.
- Миронов Б. Русский город 1740-1860-х годов. – Л., 1990.
- Миронов Б. Социальная история России периода империи (XVIII – начало XX в.). – В 2-х томах. – СПб., 2000.
- Михнева Р. Россия и Османская империя в международных отношениях в середине XVIII в. (1739-1756 гг.). – М., 1985.
- Мыльников А. Петр III. – М., 2002.
- Мыльников А. Петр III // Вопросы истории. – 1991. – № 4/5.
- Наумов В.П. Елизавета Петровна // Вопросы истории. – 1993. – № 5.
- Песков А. Павел I. – М., 2003.
- Петр Великий. Меншиков. Воронцовы. Дашкова. Сперанский. – СПб., 1998.
- Писаренко К. Жизнь и нравы русского двора в царствование Елизаветы Петровны. – М., 2003.
- Пушкарева Н.Л. Частная жизнь русской женщины: невеста, жена, любовница (X – начало XIX в.). – М., 1997.
- Раев М. Регулярное полицейское государство и понятие модернизма в Европе XVII – XVIII веков: попытка сравнительного подхода к проблеме // Американская русистика: Вехи историографии последних лет. Императорский период. Антология. – Самара, 2000.
- Семенова Л. Очерки истории быта и культурной жизни России первой половины XVIII в. – Л., 1982.
- Серов Д. Строители империи: Очерки государственной и криминальной деятельности сподвижников Петра I. – Новосибирск, 1996.
- Троицкий С. Русский абсолютизм и дворянство в XVIII в.: Формирование бюрократии. – М., 1974.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Російська імперія в період палацових переворотів (2 год.)

План:

1. Причини палацових переворотів.
2. Правління Катерини I та Петра II.
3. Правління імператриці Анни Іоаннівни.
4. Воцаріння Єлизавети Петрівни та її внутрішня політика.

Б) Семінарське заняття робочою програмою не передбачене.

В) Завдання для самостійної роботи (1 год.):

Тестові завдання:

Запишіть до словника та дайте визначення таким термінам: період палацових переворотів, династична криза, гвардія, стовбовий дворянин, недорослі дворянські, Кабінет міністрів, Конференція при височайшому дворі, Верховна таємна рада, верховники, олігархічна монархія, "біронівщина", генеральне межування.

II. Середній рівень

1. До кожної дати допишіть відповідну їй подію:
1725–1727 рр.
1727–1730 рр.
1730–1740 рр.
1740–1741 рр.
1741–1761 рр.

III. Достатній рівень

1. Заповнити таблицю: "Основні напрями зовнішньої політики Російської держави в другій чверті XVIII ст. та їх реалізація":

Основні напрями	Заходи щодо реалізації	Результати

IV. Високий рівень

1. Заповнити таблицю: "Розширення привілеїв дворянства в другій чверті XVIII ст."

Дата	Указ, заходи уряду

2. Заповнити таблицю: "Посилення кріпосництва в другій чверті XVIII ст."

Дата	Указ, заходи уряду

* * *

ЗАВДАННЯ ДО МОДУЛЬНОГО КОНТРОЛЮ МОДУЛЯ 1

1. Початок формування самодержавної системи в Московії за правління Івана III та Василя III.
2. Політика уряду Олени Глинської.
3. Московія в період боярського правління.
4. «Радний період» царювання Івана IV Грозного.
5. Основні реформи Избраної Ради.
6. Реформи Избраної Ради в контексті проблеми формування самодержавства.
7. Перший період опричнини в Московії (1565 – 1572 рр.).
8. Відродження політики опричнини у 70 – 80-ті рр. XVI ст. у Московському царстві.
9. Значення та наслідки опричнини в Московії.
10. Причини і передумови Смути в Московії.
11. Народні рухи 1601 – 1603 рр. та похід Лжедмитрія I на Москву.
12. Повстання під проводом К. Болотнікова.
13. Лжедмитрій II та іноземна інтервенція до Москви.
14. Перше і друге ополчення, відновлення самодержавства у Московії.
15. Завершення Смути в Московії.
16. Економічний і соціальний розвиток Московського царства упродовж XVII століття.
17. Церковний розкол у Московському православ'ї.
18. Народні повстання XVII століття в Московії.
19. Зовнішня політика Московського царства в XVII столітті.
20. Економічне, політичне й міжнародне становище Московської держави наприкінці XVII ст.
21. Внутрішня й зовнішня політика московського уряду в 70–80-ті роки XVII ст.
22. Події 1682 року і початок правління Петра I.
23. Заміна Боярської думи Сенатом як адміністративна реформа.
24. Заміна Петром I приказів колегіями.
25. Формування нових органів місцевого управління за реформами Петра I.
26. Перетворення московської церкви на частину державного апарату в Росії.
27. Створення Петром I регулярної армії та флоту.
28. Причини і початок Північної війни (1700–1708 рр.).
29. Військові дії на теренах України та оборона Полтави.
30. Полтавська битва та її значення.
31. Північна війна в 1710 – 1721 рр. і Ніштадтський мир.
32. Причини палацових переворотів в Росії.
33. Правління Катерини I та Петра II.
34. Правління імператриці Анни Іоаннівни.
35. Воцаріння Єлизавети Петрівни та її внутрішня політика.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ №2. "ІСТОРІЯ ПІВДЕННИХ І ЗАХІДНИХ СЛОВ'ЯН У СЕРЕДИНІ XVI – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVII СТОЛІТТЯ"

ТЕМА 1. Польща у період розвитку феодально-кріпосницької системи в XVI – першій половині XVII ст.

Зміст теми:

Соціально-економічний розвиток країни. Розвиток сільського господарства. Формування і розквіт фільварково-панщинної системи, посилення кріпацтва. Вплив фільварково-панщинної системи на розвиток міського ремесла і торгівлі. Причини боротьби між шляхтою і магнатами. Соціальна структура польського сільського населення. Еволюція польського міста в XVI – XVII ст. Стан ремесла і торгівлі. Козацько-селянські повстання.

Література:

- Бардах Ю., Леснодорский Б., Пиетрчак М. История государства и права Польши. – М., 1980.
 Заборовский Л. Россия, Речь Посполитая и Швеция в середине XVII в. Из истории международных отношений в Восточной и Юго-Восточной Европе. – М., 1979.
 История Польши. В 3-х томах. – Т. 1. – М., 1954.
 История южных и западных славян: В 2-х т. — Т. 1. Средние века и Новое время. — М., 2008.
 Краткая история Польши. С древнейших времен до наших дней. – М., 1993.
 Крикун М.Г., Зашкільняк Л.О. Історія Польщі. — Л., 2002.
 Ливанцев К. Сословно-представительная монархия в Польше, ее сущность и особенности (XV – к. XVI вв.) – М., 1968.
 Манусевич А. Очерки по истории Польши. – М., 1952.
 Разумовская Л. Очерки по истории польских крестьян в XV – XVI вв. – М., 1968.
 Россия, Польша и Причерноморье в XV – XVIII вв. – М., 1979.
 Сборник документов по истории нового времени. 1870-1914. – М., 1989.
 Україна і Польща в період феодалізму: Збірник наукових праць. – К., 1992.
 Тымковский М., Кеневич Я., Хольцер Е. История Польши. — М., 2004.
 Флоря Б. Русско-польские отношения и политическое развитие Восточной Европы во второй половине XVI – начале XVII в. – М., 1978
 Хрестоматия памятников феодального государства и права стран Европы. – М., 1961.
 Хрестоматия по истории южных и западных славян. В 3-х томах. – Т. I. Эпоха феодализма. – Т. II. Новая история. – Минск, 1987 – 1989.
 Центральна і Східна Європа в XV – XVIII ст.: питання соціально-економічної та політичної історії. – Львів, 1998.
 Якубовский В. Проблемы аграрной истории позднесредневековой Польши. – Л., 1975.

Види навчальної діяльності студентів:

A) Лекція: Річ Посполита (2 год.)

План:

1. Утворення Речі Посполитої.
2. Річ Посполита упродовж II половини XVI – I половини XVII століття.
3. Занепад і зовнішня інтервенція (II половина XVII – I половина XVIII століття).
4. Поділи Речі Посполитої та початок окупації польських земель.

Б) Семінарське заняття робочою програмою не передбачене.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (2 год.):

Тестові завдання:

Запишіть до словника та дайте визначення таким термінам: Великі географічні відкриття, "революція цін", фільварково-панщинна система, кріпацтво, товарно-грошові відносини, "повторне закріпачення", солтиства, Торунський статут, кметі, загородники, коморники, загорова шляхта, пропінації, лановий податок, подимний податок, гіберна, юридики.

III. Достатній рівень:

1. Проаналізуйте становище польських, українських і московських селян. Що спільного було в їхній ситуації?

IV. Високий рівень:

1. Порівняйте роль міста у розвитку товарного виробництва і ринку в Англії та Польщі.

* * *

ТЕМА 2. Державний і суспільний лад Речі Посполитої

Зміст теми:

Політичний лад Польщі, її перетворення на шляхетську "республіку". Оформлення станової монархії. Ідеї реформації та контрреформація на теренах Польщі. Люблінська унія 1569 року. Утворення Речі Посполитої. Берестейська унія. Припинення династії Ягеллонів. Подальше ослаблення королівської влади. Правління королівської династії Ваза. Політичне посилення середньопомісної шляхти.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція робочою програмою не передбачена.

Б) Семінарське заняття: Державний і суспільний лад Речі Посполитої (2 год.)

План:

1. Особливості політичного устрою Польщі.
2. Вальний сейм як орган політичного панування шляхти.
3. Порядок обрання і коронації королів. Права і обов'язки короля.
4. Органи управління, фінанси, суд і збройні сили Речі Посполитої.

Методичні поради:

При розгляді першого питання студенти повинні вміти визначати характерні риси політичного устрою Речі Посполитої в динаміці змін упродовж XVI-XVIII століть. Головними джерелами з даного питання є польські юридичні документи означеного періоду.

У другому питанні необхідно розкрити функції, порядок формування, склад і повноваження раннього парламенту Речі Посполитої – Вального сейму. Показати особливу роль польської шляхти в діяльності цього центрального органу влади та управління Речі Посполитої.

Третє питання слід розпочати висвітлювати з хронологічного переліку польських королів від Люблінської унії до III поділу Речі Посполитої. Далі визначити порядок обрання та коронації польських королів, їх права та обов'язки, особливості поведінки і вчинків кожного з них. Доречно наводити конкретні історичні приклади.

В останньому питанні треба визначити особливості функціонування різноманітних польських органів управління як на центральному, так і на місцевому (локальному) рівнях юрисдикції. Окремо розкрити функції та повноваження спеціальних фінансових органів, судових інституцій і збройних сил Речі Посполитої.

Наприкінці заняття зробити загальні висновки.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (1 год.):

Тестові завдання:

Запишіть до словника та дайте визначення таким термінам: шляхетська республіка, сейм (конвокаційний, елекційний, коронаційний), вальний сейм, сенат, посольська хата, сеймики, *liberum veto*, магнати, шляхта, пани, конфедерація, рокош, великий маршалок, надвірний маршалок, коронний гетьман, польний гетьман, коронний підскарбій, воеводи.

III. Достатній рівень:

1. Встановіть послідовність подій і визначте їх дати:

- початок правління Сигізмунда III,
- Берестейська унія,
- Люблінська унія,
- правління Стефана Баторія.

2. Вкажіть основні причини повторного закріпачення селян у Польщі.

3. Доведіть, що перемога Контрреформації у Польщі була закономірною.

4. Встановіть хронологічну послідовність і роки правління польських королів у XVI – першій половині XVII ст.: Стефан Баторій, Сигізмунд II, Сигізмунд III.

IV. Високий рівень:

1. З'ясуйте, чому саме у XVI столітті відбулася Польсько-Литовська унія? Які вона мала наслідки для українського та білоруського народів?

* * *

ТЕМА 3. Польща у міжнародній політиці XVI – першої половини XVIII ст.

Зміст теми:

Участь Польщі у війні за Лівонію. Польсько-литовська інтервенція до Московії. Боротьба за московський трон. Річ Посполита на першому етапі Тридцятилітньої війни. Війна зі Швецією, польсько-турецькі відносини. Міжетнічні відносини. Українське козацтво.

Література:

- Бардах Ю., Леснодорский Б., Пиетрчак М. История государства и права Польши. – М., 1980.
 Заборовский Л. Россия, Речь Посполитая и Швеция в середине XVII в. Из истории международных отношений в Восточной и Юго-Восточной Европе. – М., 1979.
 История Польши. В 3-х томах. – Т. 1. – М., 1954.
 История южных и западных славян: В 2-х т. — Т. 1. Средние века и Новое время. — М., 2008.
 Краткая история Польши. С древнейших времен до наших дней. – М., 1993.
 Крикун М.Г., Зашкільняк Л.О. Історія Польщі. — Л., 2002.
 Ливанцев К. Сословно-представительная монархия в Польше, ее сущность и особенности (XV – к. XVI вв.) – М., 1968.
 Манусевич А. Очерки по истории Польши. – М., 1952.
 Разумовская Л. Очерки по истории польских крестьян в XV – XVI вв. – М., 1968.
 Россия, Польша и Причерноморье в XV – XVIII вв. – М., 1979.
 Сборник документов по истории нового времени. 1870-1914. – М., 1989.
 Україна і Польща в період феодалізму: Збірник наукових праць. – К., 1992.
 Тымковский М., Кеневич Я., Хольцер Е. История Польши. — М., 2004.
 Флоря Б. Русско-польские отношения и политическое развитие Восточной Европы во второй половине XVI – начале XVII в. – М., 1978
 Хрестоматия памятников феодального государства и права стран Европы. – М., 1961.
 Хрестоматия по истории южных и западных славян. В 3-х томах. – Т. I. Эпоха феодализма. – Т. II. Новая история. – Минск, 1987 – 1989.
 Центральна і Східна Європа в XV – XVIII ст.: питання соціально-економічної та політичної історії. – Львів, 1998.
 Якубовский В. Проблемы аграрной истории позднесредневековой Польши. – Л., 1975.

Види навчальної діяльності студентів:

- A) Лекція** робочою програмою не передбачена.
Б) Семінарське заняття робочою програмою не передбачене.
В) Завдання для самостійної роботи студентів (2 год.):

Тестові завдання:

Запишіть до словника та дайте визначення таким термінам: Тридцятилітня війна, польсько-литовська інтервенція, Лжедмитрій I, Лжедмитрій II, Смоленська війна, Андрусівське перемир'я, посполите рушення, кварцяне військо, вибранецька піхота.

I. Початковий рівень:

1. Дайте правильну відповідь:
 — Річ Посполита утворилася у ..... р.
 — Основними напрямками зовнішньої політики Речі Посполитої були: ...
 — Відкрита інтервенція Речі Посполитої до Московії тривала ...
 — Смоленська війна тривала ...
 — Лівонська війна тривала ...

II. Середній рівень:

1. Визначте причини вступу Речі Посполитої у Лівонську війну.

2. Визначте наслідки участі Польщі у боротьбі за московський престол.
3. Назвіть коаліції держав, які брали участь у Тридцятилітній війні.

III. Достатній рівень:

1. Визначте причини участі Польщі у військових діях на першому етапі Тридцятилітньої війни.
2. Складіть схему зовнішньої політики Речі Посполитої у першій половині XVII століття.
3. Встановіть відповідність подій:

1609 – 1618	перша в цьому столітті війна з Туреччиною
1617 – 1629	втрата герцогства Пруссії
1618	інтервенція до Московії
1620 – 1621	Смоленська війна
1632 – 1634	війна зі Швецією.

IV. Високий рівень:

1. Проаналізуйте зовнішньополітичні акції Речі Посполитої і визначте, наскільки вони відповідали завданням зміцнення держави.

* * *

ТЕМА 4. "Золотий вік" польської культури

Зміст теми:

Польське відродження. Освіта: протестантська школа, єзуїтські колегії, Краківський університет, Замоївська академія. Друкарство. Художня література: Миколай Рей, Ян Кохановський, Лукаш Гурницький, Себастьян Кльонович, Шимон Шимонович. Полемічна література: Станіслав Ожеховський, Пйотр Скарга. Історіографія: Мацей Меховський, Марцин Бельський, Марцин Кромер, Мацей Стрийковський, Шимон Старовольський. Розвиток наукової думки. Миколай Коперник. Архітектура і образотворче мистецтво.

Література:

- Бардах Ю., Леснодорский Б., Пиетрчак М. История государства и права Польши. – М., 1980.
- Дмитриев М. Православие и реформация: реформационное движение в восточнославянских землях Речи Посполитой во второй половине XVI в. – М., 1990.
- Дмитриев М., Флоря Б., Яковенко С. Брестская уния 1596 г. и общественно-политическая борьба на Украине и в Белоруссии в конце XVI – начале XVII вв. – М., 1996.
- Дьяков В. Славянский вопрос в общественной жизни дореволюционной России. – М., 1993.
- Заборовский Л. Россия, Речь Посполитая и Швеция в середине XVII в. Из истории международных отношений в Восточной и Юго-Восточной Европе. – М., 1979.
- Заборовский Л. Россия, Речь Посполитая и Швеция в середине XVII в. Из истории международных отношений в Восточной и Юго-Восточной Европе. – М., 1979.
- Избранные произведения прогрессивных польских мыслителей. – Т. 1 – 3. – М. – Л., 1956 – 1958.
- История литератур западных и южных славян. – Т. I – II. – М., 1997.
- История Польши. В 3-х томах. – Т. 1. – М., 1954.
- История южных и западных славян: В 2-х т. — Т. 1. Средние века и Новое время. — М., 2008.
- Краткая история Польши. С древнейших времен до наших дней. – М., 1993.
- Крикун М.Г., Зашкільняк Л.О. Історія Польщі. — Л., 2002.
- Ливанцев К. Сословно-представительная монархия в Польше, ее сущность и особенности (XV – к. XVI вв.) – М., 1968.
- Манусевич А. Очерки по истории Польши. – М., 1952.
- Очерки истории культуры славян. – М., 1996.
- Польские мыслители эпохи Возрождения. – М., 1960.
- Разумовская Л. Очерки по истории польских крестьян в XV – XVI вв. – М., 1968.
- Россия, Польша и Причерноморье в XV – XVIII вв. – М., 1979.
- Сборник документов по истории нового времени. 1870 – 1914. – М., 1989.
- Тымковский М., Кеневич Я., Хольцер Е. История Польши. — М., 2004.

Україна і Польща в період феодалізму: Збірник наукових праць. – К., 1992.

Флоря Б. Русско-польские отношения и политическое развитие Восточной Европы во второй половине XVI – начале XVII в. – М., 1978.

Хрестоматія пам'яток феодального державства і права країн Європи. – М., 1961.

Хрестоматія по історії южних і західних славян. В 3-х томах. – Т. I. Епоха феодалізму. – Т. II. Нова історія. – Минск, 1987 – 1989.

Центральна і Східна Європа в XV – XVIII ст.: питання соціально-економічної та політичної історії. – Львів, 1998.

Якубовский В. Проблемы аграрной истории позднесредневековой Польши. – Л., 1975.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція робочою програмою не передбачена.

Б) Семінарське заняття робочою програмою не передбачене.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (2 год.):

Підготувати реферативне повідомлення (письмово) на одну із запропонованих тем:

а) "Розвиток освіти у Речі Посполитій XVII ст.",

б) "Розвиток наукової думки. Миколай Коперник",

в) "Художня і полемічна література Польщі XVII ст.",

г) "Архітектура і образотворче мистецтво Польщі XVII ст.".

* * *

ТЕМА 5. Економічний і політичний занепад Польщі в другій половині XVII – першій половині XVIII ст.

Зміст теми:

Чинники економічного і політичного занепаду Речі Посполитої. Формування системи влади, побудованої не на основі державної адміністрації, а на особистій залежності шляхтича від магната. Перетворення шляхетської республіки на магнатську олігархію. Чинники підризу впливу вального сейму й зростання ролі сеймиків. Практика *Liberum veto* в роботі польського парламенту. Необхідність політичних реформ у державі. Елекційний сейм 1669 р. обрання королем Михайла Корибути Вишневецького (1669–1673 рр.). Польсько-турецька війна. Бучацький мирний договір 1672 р. Битва під Хотиним 1673 р. Обрання Яна Собеського на польський престол. Основні напрями зовнішньої політики Польщі в останній чверті XVII ст. Розгром османів під Віднем польсько-австрійськими військами. Утворення Священної ліги. Елекційний сейм 1697 року. Обрання королем Августа II. Карловицький мир 1699 р. та його значення для Речі Посполитої.

Річ Посполита у часи Північної війни. Елекційний сейм 1704 р. і обрання на престол Станіслава Ліщинського. Укладання угоди зі Швецією. Сандомирська конфедерація. Вступ Речі Посполитої у Північну війну. Альтранштадтський мир. Зміни у Польщі після Полтавської битви. Тарногородська конфедерація. "Німий сейм", його рішення і значення. Чинники занепаду Речі Посполитої.

Втручання сусідніх держав у внутрішні справи Польщі в 20–30-ті рр. XVIII ст. Обрання на престол Августа III Саксонського.

Література:

Бардах Ю., Леснодорский Б., Пиетрчак М. История государства и права Польши. – М., 1980.

Заборовский Л. Россия, Речь Посполитая и Швеция в середине XVII в. Из истории международных отношений в Восточной и Юго-Восточной Европе. – М., 1979.

История Польши. В 3-х томах. – Т. 1. – М., 1954.

История южных и западных славян: В 2-х т. — Т. 1. Средние века и Новое время. — М., 2008.

Краткая история Польши. С древнейших времен до наших дней. – М., 1993.

Крикун М.Г., Зашкільняк Л.О. Історія Польщі. — Л., 2002.

Ливанцев К. Сословно-представительная монархия в Польше, ее сущность и особенности (XV – к. XVI вв.) – М., 1968.

- Манусевич А. Очерки по истории Польши. – М., 1952.
 Разумовская Л. Очерки по истории польских крестьян в XV – XVI вв. – М., 1968.
 Россия, Польша и Причерноморье в XV – XVIII вв. – М., 1979.
 Сборник документов по истории нового времени. 1870-1914. – М., 1989.
 Україна і Польща в період феодалізму: Збірник наукових праць. – К., 1992.
 Тымковский М., Кеневич Я., Хольцер Е. История Польши. — М., 2004.
 Флоря Б. Русско-польские отношения и политическое развитие Восточной Европы во второй половине XVI – начале XVII в. – М., 1978
 Хрестоматия памятников феодального государства и права стран Европы. – М., 1961.
 Хрестоматия по истории южных и западных славян. В 3-х томах. – Т. I. Эпоха феодализма. – Т. II. Новая история. – Минск, 1987 – 1989.
 Центральна і Східна Європа в XV – XVIII ст.: питання соціально-економічної та політичної історії. – Львів, 1998.
 Якубовский В. Проблемы аграрной истории позднесредневековой Польши. – Л., 1975.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція робочою програмою не передбачена.

Б) Семінарське заняття: Економічний і політичний занепад Польщі в другій половині XVII – першій половині XVIII століття (2 год.)

План:

1. Стан сільського господарства. Криза фільварково-панщинної системи.
2. Занепад міст, ремесла й торгівлі.
3. Політичний занепад Речі Посполитої в другій половині XVII ст.:
  - а) перетворення шляхетської республіки на магнатську олігархію;
  - б) зовнішня політика Речі Посполитої.
4. Річ Посполита у часи Північної війни. Втручання сусідніх держав у внутрішні справи Польщі в 20–30-ті рр. XVIII ст.

Методичні поради:

Підготовку до семінарського заняття варто розпочати зі з'ясування чинників економічного і політичного занепаду Речі Посполитої. У першому питанні необхідно з'ясувати техніку землеробства, випадки переходу до двоплілля, скорочення посівів, зниження урожайності. Слід підкреслити вплив фільварково-панщинної системи на стан господарства, розорення селянства. Визначити повинності селян і права панів щодо своїх "хлопів".

Підкреслити особливості польських міст, які фактично були усунуті від зовнішньої торгівлі. Пояснити чинники цього явища. Як панщинно-фільваркова система вплинула на розвиток зв'язків селянського господарства з ринком?

Підкреслити, що основною формою промислового виробництва залишалось цехове ремесло, хоча помітними темпами розвивалося й позацехове виробництво. З'ясувати особливість цього розвитку в Польщі.

Які чинники занепаду внутрішньої та скорочення зовнішньої торгівлі?

Економічна деградація Польщі супроводжувалася її політичним занепадом. Показати, що у цей час до втрати значення королівської влади, додається ще один чинник — занепад іншого органу центральної влади — сейму. Визначити чинники підриву впливу вального сейму й зростання ролі сеймиків.

Підкреслити ослаблення Польщі у воєнному плані, втрату значення "посполитого рушення", низький рівень боєздатності найманців у регулярному війську. Слабкість польської держави позначилася й на зовнішній політиці. Показати, що вся друга половина XVII століття була заповнена війнами, які проходили переважно на території Речі Посполитої.

Розглянути хід воєн Польщі з Росією, Швецією. Проаналізувати умови мирного договору 1660 року зі Швецією, укладеного в Оліве (поблизу Гданська); Андрусівського перемир'я 1667 р. та Вічного миру 1686 р. з Московією.

З'ясувати події, пов'язані з турецькою агресією 1672 р. Проаналізувати умови Бучацького 1672 р. договору. Визначити основні напрями зовнішньої політики Польщі в останній чверті

XVII ст. Висвітлити розгром османів під Віднем польсько-австрійськими військами та утворення Священної ліги. Яке значення для Речі Посполитої мав Карловицький мир 1699 р.?

Розглядаючи четверте питання, висвітлити рішення елекційного сейму 1704 р. про обрання на престол Станіслава Ліщинського. Підписання ним угоди зі Швецією, що привело до формування Сандомирської конфедерації. Підкреслити, що у 1704 р. Річ Посполита офіційно вступила у Північну війну. Висвітлити умови Альтранштадтського миру. З'ясувати зміни у Польщі після Полтавської битви, причини Тарногородської конфедерації, рішення і значення "німого сейму". Чинники занепаду Речі Посполитої.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (1 год.):

Запишіть до словника та дайте визначення таким термінам: пропінації, право меча, партачі, юридики, *Libertum veto*, магнатська олігархія, Бучацький мирний договір, Священна ліга, Карловицький мир, Альтранштадтський мир, "німий сейм".

* * *

**ТЕМА 6. Включення Чехії до складу монархії Габсбургів.
Соціально-політичний розвиток чеських земель у 1526 – 1648 рр.**

Зміст теми:

Загальні підсумки державного розвитку Чехії на початок XVI ст. Спільне і відмінне у державному ладі Польщі та Чехії.

Землі чеської корони. Державний устрій Чехії. Право прийняття королів. Обсяг влади короля у Чехії. Майно і прибутки короля. Органи влади і управління. Земська рада, її склад і функції. Сейми у Чеському королівстві: їх склад і функції. Органи місцевого управління.

Обрання Фердинанда Австрійського і встановлення спадковості чеського престолу. Конфлікти станів з королем. Втручання Фердинанда у боротьбу з протестантами у Німеччині і протидія чехів. Кривавий сейм та повстання 1547 р., обмеження самоуправління міст. Гоніння на чеських братів та їх еміграція. Марні спроби об'єднання утравквістів і католиків.

Становище чеських протестантів за часів Максиміліана II. Чеська конфесія 1575 р.

Рудольф II і його ставлення до протестантів. Сутичка Рудольфа з братом Матвієм. Повстання чехів. "Грамота величності" 1609 р. про віротерпимість. Зречення Рудольфа. Порушення "Грамоти величності" за часів короля Матвія.

Організація чеського суспільства: пани і владики. Міщанство і його права. Посилення феодальної залежності селянства.

Загострення політичних суперечностей наприкінці XVI – на початку XVII ст. Чеське станове повстання 1618 – 1620 рр. Тридцятилітня війна — воєнний конфлікт двох цивілізацій (1618 – 1648 рр.). Створення "Протестантської унії" та "Католицької ліги". Чеський період війни (1618 – 1624 рр.). Чеські землі в період Тридцятилітньої війни. Військові дії на території чеських земель. Причини поразки чехів поблизу Білої гори. Альбрехт Валленштейн та його план створення дїездатної армії. Проскрипції та конфіскації Валленштейна і спустошення Чехії військами протестантів і католиків. Політичні, економічні та соціальні наслідки Тридцятилітньої війни для чеських земель. Еміграційний рух із Чехії, удар по економіці та політичній самостійності міст. "Оновлений земський устрій" 1627 р., торжество католицизму і королівського абсолютизму, занепад політичної самобутності Чехії.

Література:

- Ванечек В. История государства и права Чехословакии. – М., 1981.
 Великая Моравия. Ее историческое и культурное значение. – М., 1985.
 Великая Моравия. Тысячелетняя традиция государственности и культуры. – Прага, 1963.
 История Чехии. – М., 1947.
 История Чехословакии. В 3-х томах. – М., 1956 – 1960.
 История южных и западных славян: В 2-х т. — Т. 1. Средние века и Новое время. — М., 2008.
 Краткая история Чехословакии. С древнейших времен до наших дней. – М., 1988.

Лаптева Л. История Чехии периода позднего феодализма и раннего нового времени (1648-1849 гг.). Учебное пособие. – М., 1998.

Лаптева Л. История Чехии периода феодализма (V век – 1648 г.). Учебное пособие. – М., 1993.

Лаптева Л. Письменные источники по истории Чехии периода феодализма (до 1848 г.) – М., 1985.

Мыльников А. Культура чешского Возрождения. – М., 1982.

Хрестоматия памятников феодального государства и права стран Европы. – М., 1961.

Хрестоматия по истории южных и западных славян. В 3-х томах. – Т. I. Эпоха феодализма. – Т. II. Новая история. – Минск, 1987 – 1989.

Центральна і Східна Європа в XV – XVIII ст.: питання соціально-економічної та політичної історії. – Львів, 1998.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Державний устрій Чехії у XVI-XVII ст. (2 год.)

План:

1. Включення чеських земель до складу монархії Габсбургів.
2. Особливості управління чеськими землями Габсбургами.
3. Загострення політичних суперечностей у Чехії наприкінці XVI – на початку XVII ст.
4. Релігія та церква в Чехії під Габсбургами.

Б) Семінарське заняття робочою програмою не передбачене.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (2 год.):

Тестові завдання:

Запишіть до словника та дайте визначення таким термінам: землі корони чеської, берно, найвищий бургграф празький, найвищий канцлер, карлштейнський бургграф, гетьман міста Праги, земська рада, сейми, рицарі, владики, утравізм, лютеранство, протестантизм, чеські брати, чеська конфесія, "грамота величності", проскрипції, конфіскації, "Оновлений земський устрій", "протестантська унія", "католицька ліга".

I. Початковий рівень:

1. Дайте правильну відповідь:
  - у 1526 році відбулася ... (подія)
  - видатним чеським педагогом був ... (прізвище)
  - система факторства полягала у тому, що ...

II. Середній рівень:

1. Чому сейм 1547 року названий кривавим?
2. До кожної дати доберіть відповідну їй подію:

1526 – 1546 рр.	правління Максиміліана II
1564 – 1576 рр.	правління Матвія
1576 – 1612 рр.	правління Фердинанда I
1611 – 1619 рр.	правління Рудольф II
1619 – 1637 рр.	правління Фердинанд II
1637 – 1657 рр.	правління Фердинанд III

III. Достатній рівень:

1. З'ясуйте умови вступу Фердинанда I на чеський престол. Яке становище Чехії вони закріплювали?
2. Назвіть категорії вільного чеського селянства.
3. З'ясуйте поступове обмеження прав і посилення експлуатації селянства.
4. Розкрийте негативні для Чехії наслідки великих географічних відкриттів.

IV. Високий рівень:

1. Чим пояснити той факт, що об'єднана держава виникла як імперія Габсбургів, а не як держава, де провідну роль відігравали б чеські землі, які за рівнем свого розвитку стояли високо і могли б стати головною силою у новій державі?

* * *

ТЕМА 7. Соціально-економічне і політичне становище чеських земель у другій половині XVII – першій половині XVIII ст.

Зміст теми:

Зміни у феодальному землеволодінні Чехії. Еміграційний рух. Податкова політика. Категорії селянства. Зростання селянських податків і повинностей. Панщинний патент 1680 р. Повстання 1680 р. Повстання ходів. Повстання селян у першій половині XVIII ст. Зменшення впливу дрібного дворянства, посилення магнатів. Велькостатек (фільварок) у XVII – першій половині XVIII ст. Завершення процесу повторного закріпачення селянства.

Становище міст. Розвиток промислів. Поява капіталістичної мануфактури. Особливості мануфактур у Чехії. Політика меркантилізму в Чеських землях. Чинники гальмування розвитку внутрішнього ринку в Чехії.

Особливості політичного статусу чеських земель у складі монархії Габсбургів. Сейми та земська рада як прояв державної самобутності Чехії.

Політика Леопольда I на теренах Чехії. Окатоличення чеських дворян-протестантів у часи Йосифа I. Мовна політика Карла V. "Реадмісія Чеської корони", "Прагматична санкція". Зміни в етнічному складі населення чеських земель. Національні відносини.

Література:

- Австро-Венгрия. Опыт многонационального государства. – М., 1995.
- Антология чешской и словацкой философии. – М., 1982.
- Ванечек В. История государства и права Чехословакии. – М., 1981.
- Великая Моравия. Ее историческое и культурное значение. – М., 1985.
- Великая Моравия. Тысячелетняя традиция государственности и культуры. – Прага, 1963.
- Зарубежные славяне и Россия: Документы архива М.Ф. Раевского. 40-е – 80-е гг. XIX в. – М., 1975.
- Историография истории южных и западных славян. – М., 1987.
- История Чехии. – М., 1947.
- История Чехословакии. В 3-х томах. – М., 1956 – 1960.
- История южных и западных славян. – М., 1998.
- История южных и западных славян. Курс лекций. – М., 1979.
- История южных и западных славян. Методические указания для студентов-заочников исторических факультетов государственных университетов. Изд. 7-е / Отв. ред. В. Карасев, И. Созин. – М., 1985.
- Источниковедение истории южных и западных славян. – М., 1998.
- Костюшко И. Аграрные реформы в Австрии, Пруссии и России в период перехода от феодализма к капитализму. Сравнительный очерк. – М., 1994.
- Краткая история Чехословакии. С древнейших времен до наших дней. – М., 1988.
- Лаптева Л. История Чехии периода позднего феодализма и раннего нового времени (1648-1849 гг.). Учебное пособие. – М., 1998.
- Лаптева Л. Письменные источники по истории Чехии периода феодализма (до 1848 г.) – М., 1985.
- Макова Е. История южных и западных славян. Период феодализма (VI – середина XVIII в.). Учебно-методическое пособие. – М., 1987.
- Мыльников А. Культура чешского Возрождения. – М., 1982.
- Хрестоматия памятников феодального государства и права стран Европы. – М., 1961.
- Хрестоматия памятников феодального государства и права стран Европы. – М., 1961.
- Хрестоматия по истории южных и западных славян. – В 3-х тт. – Т. I. Эпоха феодализма. – Т. II. Новая история. – Минск, 1987–1989.
- Хрестоматия по истории южных и западных славян. В 3-х томах. – Т. I. Эпоха феодализма. – Т. II. Новая история. – Минск, 1987 – 1989.
- Центральна і Східна Європа в XV–XVIII ст.: питання соціально-економічної та політичної історії. – Львів, 1998.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція робочою програмою не передбачена.

Б) Семінарське заняття: Соціально-економічний і політичний розвиток чеських земель у другій половині XVII – першій половині XVIII ст. (2 год.)

План:

1. Велькостатек в XVII ст., становище селянства.
2. Повстання селян 1680 р. Повстання ходів у 1693 р.
3. Розвиток міст, мануфактури, торгівлі. Процес первісного нагромадження капіталів.
4. Чеські землі в складі монархії Габсбургів у другій половині XVII – першій половині XVIII ст.

Методичні поради:

Підготовка до семінару передбачає, перш за все, з'ясування чинників, внутрішнього занепаду Чехії у другій половині XVII – на початку XVIII ст. З цією метою необхідно пригадати заходи Фердинанда III щодо ліквідації наслідків Тридцятилітньої війни, насадження католицизму.

Вивчаючи перше питання, звернути увагу на те, що в чеських землях цього періоду переважало велике товарне феодальне господарство — велькостатек (фільварок). Розглянути його розвиток і особливості. Назвати і описати становище різних категорій сільського населення. Звернути увагу на повторне закріпачення селянства.

Друге питання передбачає виокремлення чинників селянського повстання 1680 р., аналіз його подій і наслідків. Проаналізувати Панщинний патент 1680 р. Знати причини, хід та наслідки повстання ходів.

Третє питання варто розпочати з аналізу становища міст і міського населення після Тридцятилітньої війни. Звернути увагу на урядову політику щодо обмеження права цехів, спрямовану на розвиток мануфактурного виробництва (Укази 1731 та 1739 рр.). Розглянути, в яких умовах проходив розвиток королівських і феодальних міст. Акцентувати увагу на тому, що основою розвитку мануфактур було текстильне виробництво. З'ясувати, що таке факторська система. Якими були мануфактури за своїм характером? Що гальмувало їх розвиток? Прослідкувати прояви політики меркантилізму в чеських землях.

У четвертому питанні з'ясувати основні напрями внутрішньої і зовнішньої політики Леопольда I (1657–1705 рр.), який упродовж свого правління вів війни зі шведами, турками та французами. Чехія, разом з іншими землями Габсбурзької монархії, повинна була нести фінансові витрати, що привело до селянського повстання 1680 р.

Докладно розглянути політику Йосифа I (1705–1711 рр.) щодо боротьби з протестантами. Викласти зміст акту, відомого під назвою "Реадмісія Чеської корони". Цю політику продовжив Карл VI (1711–1740 рр.), який нав'язав Чехії "Прагматичну санкцію". Проаналізувати патенти Карла VI спрямовані проти протестантів. Звернути увагу на заходи щодо ревізії чеських книг. "Внесок" єзуїтів у цю справу.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (1 год.):

Тестові завдання:

Запишіть до словника та дайте визначення таким термінам: "Реадмісія Чеської корони", "Прагматична санкція", політика меркантилізму, сейми, земська рада, ходи, панщинний патент 1680 р., меркантилізм, війна за австрійську спадщину, Дрезденський мир, Аахенський мир.

I. Початковий рівень:

1. Визначити дати подій:
  - видання акту "Реадмісія Чеської корони",
  - видання "Прагматичної санкції",
  - правління Фердинанда III,
  - війна за австрійську спадщину,
  - Дрезденський мир,
  - Аахенський мир.

II. Середній рівень:

1. Встановити зв'язок між подіями і датами:

правління Карла VI	1657–1705 рр.
правління Леопольда I	1705–1711 рр.
правління Йосифа I	1711–1740 рр.

III. Достатній рівень:

1. Визначити чинники та наслідки етнічних змін у Чехії в цей період.
2. З'ясувати особливості національних відносин у Чехії в цей період.

* * *

ТЕМА 8. Словаччина у складі володінь Габсбургів у XVII – XVIII ст.

Зміст теми:

Суспільно-політичні та економічні зміни у другій чверті XVI – першій половині XVII ст. Включення Словаччини до складу Австрійської монархії. Загарбання Словаччини Туреччиною в середині XVI ст. Реформація та Контрреформація на словацьких теренах. Словаччина у період осmano-гaбсбурзького протиборства. Вплив австрійсько-турецьких війн на становище Словаччини. Повернення Австрії Південної Словаччини. Становлення словацької культури. Чинники розвитку культурних процесів у Словаччині. Вплив ідей Реформації на розвиток освіти, поява протестантських шкіл. Заснування Трнавського, Кошицького університетів. Розвиток видавничої справи, світської і духовної поезії, прозових творів.

Словаччина у другій половині XVII ст.: територія, населення. Особливості процесу формування словацької народності. Словацькі землі — центр боротьби угорської шляхти і Габсбургів.

Політика Габсбургів у словацьких землях. Боротьба трансільванського князя Бетлена Габо́ра проти Габсбургів і участь словаків у ній. Підтримка словацьким населенням трансільванського князя Юрія Ракоці у боротьбі проти Габсбургів. Режим терору на території Словаччини. Повстання 1678 р. під проводом Ємеріха Текелі. Сейм 1687 р. у Пресбурзі — оголошення угорської корони спадковим володінням габсбурзького дому. Карловицький мир 1699 р. — приєднання до держави Габсбургів більшої частини відвоєваної у турок Словаччини та Угорщини. Програма реформ Леопольда Колоніха. Початок широкого антигабсбурзького руху під проводом Ференца Ракоці II. Захоплення Словаччини у 1704 р. Угода дворян з Габсбургами 1711 р.

Словаччина у складі монархії Габсбургів у першій половині XVIII ст. Розвиток сільського господарства, становище селянства. Розвиток міст і промисловості, стан торгівлі. Особливості розвитку Словаччини.

Література:

- Австро-Венгрия. Опыт многонационального государства. – М., 1995.
 Антология чешской и словацкой философии. – М., 1982.
 Ванечек В. История государства и права Чехословакии. – М., 1981.
 Великая Моравия. Ее историческое и культурное значение. – М., 1985.
 Великая Моравия. Тысячелетняя традиция государственности и культуры. – Прага, 1963.
 Зарубежные славяне и Россия: Документы архива М.Ф. Раевского. 40-е – 80-е гг. XIX в. – М., 1975.
 Историография истории южных и западных славян. – М., 1987.
 История Чехии. – М., 1947.
 История Чехословакии. В 3-х томах. – М., 1956 – 1960.
 История южных и западных славян. – М., 1998.
 История южных и западных славян. Курс лекций. – М., 1979.
 История южных и западных славян. Методические указания для студентов-заочников исторических факультетов государственных университетов. Изд. 7-е, / Отв. ред. В. Карасев, И. Созин. – М., 1985.
 Источниковедение истории южных и западных славян. – М., 1998.
 Костюшко И. Аграрные реформы в Австрии, Пруссии и России в период перехода от феодализма к капитализму. Сравнительный очерк. – М., 1994.

- Краткая история Чехословакии. С древнейших времен до наших дней. – М., 1988.
- Лаптева Л. История Чехии периода позднего феодализма и раннего нового времени (1648-1849 гг.). Учебное пособие. – М., 1998.
- Лаптева Л. Письменные источники по истории Чехии периода феодализма (до 1848 г.) – М., 1985.
- Ласло К. История Венгрии. Тысячелетие в центре Европы. — М., 2002.
- Макова Е. История южных и западных славян. Период феодализма (VI – середина XVIII в.). Учебно-методическое пособие. – М., 1987.
- Мыльников А. Культура чешского Возрождения. – М., 1982.
- Хрестоматия памятников феодального государства и права стран Европы. – М., 1961.
- Хрестоматия памятников феодального государства и права стран Европы. – М., 1961.
- Хрестоматия по истории южных и западных славян. – В 3-х тт. – Т. I. Эпоха феодализма. – Т. II. Новая история. – Минск, 1987–1989.
- Хрестоматия по истории южных и западных славян. В 3-х томах. – Т. I. Эпоха феодализма. – Т. II. Новая история. – Минск, 1987 – 1989.
- Центральна і Східна Європа в XV–XVIII ст.: питання соціально-економічної та політичної історії. – Львів, 1998.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Словаччина у складі володінь Габсбургів (2 год.)

План:

1. Включення Словаччини до складу Австрійської монархії.
2. Загарбання частини Словаччини Туреччиною в середині XVI ст.
3. Реформація та Контрреформація на словацьких теренах.

Б) Семінарське заняття робочою програмою не передбачене.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (2 год.):

Запишіть до словника та дайте визначення таким термінам: санджак, міжетнічні конфлікти, Будишинський пашалик, Бетлен Габор, Юрій Ракоці, Ємеріх Текелі, Пресбурзький сейм, Карловицький мир, Леопольд Колоніх, Ференц Ракоці II.

* * *

ТЕМА 9. Болгарія під Османським ярмом у XVI – XVII ст.

Зміст теми:

Структура влади османів на болгарських землях. Поділ на бейлербейства, еялети. Створення Румелійського бейлербейства. Поділ на санджаки. Внутрішня політика Порти на загарбаних землях, потуречення та ісламізація християнської людності. Соціально-економічне становище, спадківська система. Системи землеволодіння. Система оподаткування населення. Прикріплення селян до землі. Категорії селянства та їх становище. Наслідки турецького панування для болгарських міст, ремесла і торгівлі. Боротьба болгарського народу проти османського ярма. Поширення гайдуцтва, захоплення Софії в 1595 р. Повстання 1598 р. Створення антитурецької коаліції. Вступ на територію Болгарії австрійського союзника — волоського господаря Міхая Хороброго. Проголошення царем Шишмана III. Придушення повстання болгарського народу. Побут і культура болгар. Православна церква у болгарських землях в епоху османського ярма, її роль в історії болгарської народності та культури. Центри культури. Дамаскіни. Життя. Освіта. Культурні зв'язки з іншими народами слов'янського світу.

Література:

- Всемирная история. В 24-х томах. – Т.9. – Минск, 1966.
- Державин Н. История Болгарии. – М., 1947.
- История Болгарии. В 2-х томах. – Т.1 – М., 1954.
- История и культура Болгарии: К 1300-летию образования болгарского государства. Сб. статей. – М., 1981.
- История южных и западных славян: В 2-х томах. – Т.1. – М., 1998.
- Косев Д. Краткая история Болгарии. – София, 1963.

- Краткая история Болгарии: С древнейших времен до наших дней. – М., 1987.
 Очерки истории культуры славян. – М., 1996.
 Хрестоматия памятников феодального государства и права стран Европы. – М., 1961.
 Хрестоматия по истории южных и западных славян. В 3-х томах. – Т. I. Эпоха феодализма. – Т. II. Новая история. – Минск, 1987 – 1989.
 Центральна і Східна Європа в XV – XVIII ст.: питання соціально-економічної та політичної історії. – Львів, 1998.
 Чорній В. Історія Болгарії. — Львів, 2007.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Болгарія під Османським ярмом у XVI – XVII століттях (2 год.)

План:

1. Запровадження турецького адміністративного устрою на болгарських землях.
2. Етнорелігійна політика турецької влади на болгарських землях.
3. Суспільне та економічне становище болгар під османським ярмом.
4. Боротьба болгар проти османського поневолення.

Б) Семінарське заняття робочою програмою не передбачене.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (2 год.):

Запишіть до словника та дайте визначення таким термінам: вакуфи, диван, бейлербей, бейлербейство, еялет, Румелія, Едирне, санджак, кадї, мухтесїб, аскер, реаяя, реайяти, спахїйська (тімарна) система, зеамет, чїфтлік, тімар, тімарїоти, хази, мюльки, вакфи, джиз'є, тапія.

III. Достатній рівень:

1. Охарактеризуйте форми феодального землеволодіння на теренах Болгарії.
2. Визначте податки і повинності, які сплачувало і виконувало населення.

IV. Високий рівень:

1. Розкрийте роль церкви і монастирів у розвитку болгарської культури XVI століття.

* * *

ТЕМА 10. Серби під владою османів і Габсбургів у XVI – XVIII ст.

Зміст теми:

Серби Османською владою. Особливості політичного становища Сербії. Ісламізація місцевого населення. Відновлення Сербської патріархії.

Соціально-економічне становище Сербії під владою Туреччини. Економічне пожвавлення в Сербії. Істотні зрушення в системі аграрних відносин у XVII ст. Розвиток ремесла, утворення ремісничих і торговельних корпорацій. Аграрний характер Південної Сербії. Поширення скотарства у гірських районах.

Погіршення становища райї, складне становище сербської православної церкви. Внесок сербської патріархії у справу об'єднання сербів.

Піднесення антиосманських настроїв у зв'язку з поразкою османів у битві під Віднем 1683 року. Боротьба сербів проти османського панування. Утворення Священної ліги у складі Римської курії, Польщі та Венеції та воєнні операції проти османів. Участь сербів у діях австрійської армії. Дії сербських повстанців під проводом Джурджа Бранковича. Переселення 1690 р. Перехід сербської території за Карловицьким договором під зверхність султана.

Серби в Габсбурзькій монархії. Антагонізм економічного й побутового характеру між сербами, угорцями, хорватами. Створення Потисько-Помориського кордону (границі).

Зміцнення зв'язків сербів з Росією наприкінці XVII – на початку XVIII ст. Австрійсько-турецька війна 1716–1718 рр. Пожаревацька мирна угода. Чинники переселення частини сербів на землі, що залишилися під зверхністю Порти. Белградський мирний договір 1739 року. Переселення частини сербів до Російської імперії, формування спеціальних військових поселень Нової Сербії та Слов'яно-Сербії.

Ліквідація патріархії у 1766 році, підпорядкування церковних інституцій Константинопольському патріархові.

Створення самостійних збройних загонів "австрійських" сербів — "фрайкорів". Австрійсько-турецька війна 1788–1791 років. Початкова форма автономії "турецьких" сербів у межах Белградського пашалику. Реформи в Белградському пашалику. Поліпшення становища сербів.

Сербська культура, розвиток усної народної творчості, Просвітництва, друкарства.

Література:

- Всемирная история. В 24-х томах. – Т.9. – Минск, 1966.
 История Югославии. В 2-х томах. – Т.1. – М., 1963.
 История южных и западных славян: В 2-х томах. – Т.1. – М., 1998.
 Очерки истории культуры славян. – М., 1996.
 Симакова О.А. Сальков А.П., Александрович С.С. История Южных славян с древнейших времен до 1914 г. — Минск, 2004.
 Фрейдзон В.И. История Хорватии. — СПб., 2001.
 Хрестоматия памятников феодального государства и права стран Европы. – М., 1961.
 Хрестоматия по истории южных и западных славян. В 3-х томах. – Т. I. Эпоха феодализма. – Т. II. Новая история. – Минск, 1987 – 1989.
 Центральна і Східна Європа в XV – XVIII ст.: питання соціально-економічної та політичної історії. – Львів, 1998.
 Чиркович Сима М. История сербов.— М., 2009.
 Шумов С., Андрев А. Общее понятие о славянах. Сербия. Черногория. Босния. Герцеговина. — М., 2002.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція робочою програмою не передбачена.

Б) Семінарське заняття: Сербі під владою османів і Габсбургів у XVI – XVIII ст. (2 год.)

План:

1. Сербі під османською владою. Переселення 1690 р.
2. Сербі в Габсбурзькій монархії.
3. Сербська культура XVI – XVIII ст.

Методичні поради:

Готуючись до семінарського заняття, студенти повинні з'ясувати особливості політичного становища Сербії під османською владою, прослідкувати процес ісламізація місцевого населення. Підкреслити значення відновлення Сербської патріархії.

Необхідно докладно проаналізувати соціально-економічне становище Сербії під владою Туреччини, звернути увагу на економічне пожвавлення, починаючи з XVII ст., істотні зрушення в системі аграрних відносин, розвиток ремесла, утворення ремісничих і торговельних корпорацій. З'ясувати економічну специфіку окремих територій, зокрема, — аграрний характер Південної Сербії та поширення скотарства в гірських районах.

Показати погіршення становища райі, складне становище сербської православної церкви та внесок сербської патріархії у справу об'єднання сербів.

Піднесенню антитурецьких настроїв сприяла поразка османів у битві під Віднем 1683 р. Засвідчити внесок сербів у боротьбу проти османського панування. З'ясувати значення створення Священної ліги, у складі Римської курії, Польщі та Венеції, у боротьбу проти османів та участь сербів у діях австрійської армії. Показати дії сербських повстанців під проводом Джурджа Бранковича. З'ясувати причини і значення переселення сербів у 1690 р.

Проаналізувати значення Карловицького договору для сербських земель. Описати становище сербів в Габсбурзькій монархії, підкреслити антагонізм економічного й побутового характеру між сербами, угорцями, хорватами. Оцінити значення створення Потисько-Помориського кордону (границі).

Розглянути зміцнення зв'язків сербів з Росією наприкінці XVII – на початку XVIII ст. Проаналізувати наслідки австрійсько-турецької війни 1716–1718 рр. та Пожаревацької мирної угоди. З'ясувати чинники переселення частини сербів на землі, що залишилися під зверхністю Порту.

Які наслідки Белградського мирного договору 1739 р. для сербів? Чому частина сербів переселилася до Російської імперії? Де були сформовані спеціальні військові поселення Нова Сербія та Слов'яно-Сербія?

З'ясувати причини ліквідація патріархії у 1766 р. та підпорядкування церковних інституцій Константинопольському патріархові.

Події довести до створення самостійних збройних загонів "австрійських" сербів — "фрайкорів", значенні австрійсько-турецької війни 1788 – 1791 рр. та встановленні початкової форми автономії "турецьких" сербів у межах Белградського пашалику. Передати реформи в Белградському пашалику, які привели до поліпшення становища сербів.

У третьому питанні описати рівень розвитку сербської культури, зокрема, усної народної творчості, появи Просвітництва, друкарства.

В) Завдання для самостійної роботи (1 год.):

Тестові завдання:

Запишіть до словника та дайте визначення таким термінам: султанський хас, кнез, загальна скупщина, еснафи (руфети), капітанії, харадж, фірулія, чети, харамбаші, гайдуки, ускоки, фрайкори.

I. Початковий рівень:

1. Визначити дати:

- Карловицького мирного договору,
- створення Потисько-Помориського кордону,
- Пожаревацької мирної угоди,
- Белградського мирного договору,
- Ліквідації патріархії в Сербії.

III. Достатній рівень:

1. З'ясувати внесок сербської патріархії у справу об'єднання сербів.
2. Прослідкувати складний процес пристосування сербів-переселенців у Габсбурзькій імперії після Карловицького миру.

IV. Високий рівень

1. З'ясувати роль патріарха Арсенія та Джорджа Бранковича у боротьбі сербського народу за своє визволення.

* * *

ТЕМА 11. Хорватські та словенські землі під владою Габсбургів і Венеції в другій половині XVI – XVIII ст.

Зміст теми:

Становище хорватських земель у XVI ст. Приєднання Вузької Хорватії до монархії Габсбургів. Захоплення Славонії Портою. Просування османів на територію Далмації. Контроль Венеції над далматинськими містами. Оборона фортеці Сигет у 1566 р. Нікола Зринський. Створення військових поселень уздовж австрійських кордонів. Поразка турок під містом Сісак у 1593 р.

Антифеодальні виступи у Хорватії, Славонії, Далмації, Словенії. Селянське повстання у Хорватії в 1573 р., очолюване Матією Губцем.

Поширення протестантизму. Матій Владич (1520 – 1575 рр.). Чинники порівняно швидкого припинення поширення ідей протестантизму в Словенії. Утиски протестантів на хорватських землях. Іван Унгнад. Активізація Контрреформації.

Продовження процесу втрати історичних хорватських територій у першій половині XVII століття. Зростання соціального і національного гніту у XVII ст. Створення Воєнної Границі (Крайни) як самостійної провінції під австрійською зверхністю та зменшення площі Хорватії. Ослаблення зв'язків між окремими хорватськими областями унаслідок господарювання Венеції в Далмації, мадярів у Славонії.

Формування ідеї слов'янської єдності. Мавро Орбіні "Царство слов'ян" (1601 р.). Юрій Крижанич (1618 – 1683 рр.) та його "Політика або розмова про правління". Хорватська та словенська культура.

Управління та адміністративний поділ території. Змова 1671 р. П. Зринського та Ф. Франкопана проти Габсбургів. Посилення політики централізму і абсолютизму. Обмеження хорватської автономії. Реформи управління в першій половині та середині XVIII ст., уведення септемвірату, цензури, підпорядкування жупаній імператорській канцелярії, перетворення септемвірату на намісницьку раду, її ліквідація та створення угорської намісницької ради. Наслідки реформ. Антихорватський характер реформ Марії Терезії.

Повернення втрачених хорватських земель із-під влади османської імперії. Централізаторська політика австрійського двору в часи Йосифа II та понімення на хорватських землях. Мадяризація.

Формування у Хорватії нової генерації — демократично налаштованих представників середнього прошарку. Діяльність І. Мартиновича.

Хорватська та словенська культура.

Література:

- Австро-Венгрия. Опыт многонационального государства. – М., 1995.
 Всемирная история. В 24-х томах. – Т.9. – Минск, 1966.
 История Югославии. – В 2-х т. – М., 1963- – Т.1.
 История южных и западных славян. – В 2-х т. – М., 1998. – Т.1.
 История южных и западных славян. Курс лекций. – М., 1979.
 Культура народов Центральной и Юго-Восточной Европы в эпоху Просвещения. – М., 1988.
 На путях к Югославки: за и против. – М., 1997.
 Очерки истории культуры славян. – М., 1996.
 Симакова О.А. Сальков А.П., Александрович С.С. История Южных славян с древнейших времен до 1914 г. — Минск, 2004.
 Фрейдзон В.И. История Хорватии. — СПб., 2001.
 Хрестоматия памятников феодального государства и права стран Европы. – М., 1961.
 Хрестоматия по истории южных и западных славян. В 3-х томах. – Т. I. Эпоха феодализма. – Т. II. Новая история. – Минск, 1987 – 1989.
 Центральна і Східна Європа в XV – XVIII ст.: питання соціально-економічної та політичної історії. – Львів, 1998.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Хорватські та словенські землі під владою Габсбургів і Венеції (2 год.).

План:

1. Боротьба за хорватські та словенські землі між поневолювачами.
2. Суспільно-економічне життя хорватів і словенців.
3. Антифеодальна боротьба на хорватських і словенських землях.

Б) Семінарське заняття робочою програмою не передбачене.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (2 год.):

Тестові завдання:

Запишіть до словника та дайте визначення таким термінам: Вузька Хорватія, військові поселення, "глаголяші", Воєнна границя (крайна), жупанії (комітати), бан, Зринські, Франкопани, септемвірат, угорська намісницька рада.

I. Початковий рівень:

1. Коли була створена Воєнна Границя (Крайна)?
2. Який статус мала Воєнна Границя (Крайна)?

III. Достатній рівень:

1. Яка територія називалася Славонією?
2. З'ясувати роль Зринських і Франкопанів у подіях 1671 р. в Хорватії.
3. Прослідкувати посилення централізації управління в Хорватії у XVIII ст.

IV. Високий рівень:

1. Прослідкувати формування ідеї слов'янської єдності в творчості Мавро Орбіні та Юрая Крижанича.

ЗАВДАННЯ ДО МОДУЛЬНОГО КОНТРОЛЮ З МОДУЛЯ 2

1. Утворення Речі Посполитої.
2. Річ Посполита упродовж II половини XVI – I половини XVII століття.
3. Занепад і зовнішня інтервенція (II половина XVII – I половина XVIII століття).
4. Поділи Речі Посполитої та початок окупації польських земель.
5. Особливості політичного устрою Речі Посполитої.
6. Вальний сейм як орган політичного панування польської шляхти.
7. Порядок обрання і коронації польських королів, їх права і обов'язки.
8. Органи управління, фінанси, суд і збройні сили Речі Посполитої.
9. Стан сільського господарства та криза фільварково-панщинної системи в Речі Посполитій.
10. Занепад міст, ремесла й торгівлі в Речі Посполитій.
11. Політичний занепад Речі Посполитої в другій половині XVII ст.
12. Річ Посполита у часи Північної війни. Втручання сусідніх держав у її внутрішні справи.
13. Включення чеських земель до складу монархії Габсбургів.
14. Особливості управління чеськими землями Габсбургами.
15. Загострення політичних суперечностей у Чехії наприкінці XVI – на початку XVII ст.
16. Релігія та церква в Чехії під Габсбургами.
17. Велькостатек в XVII ст., становище чеського селянства.
18. Повстання чеських селян 1680 р. і повстання ходів 1693 р.
19. Розвиток чеських міст, мануфактури та торгівлі. Процес первісного нагромадження капіталів.
20. Чеські землі в складі монархії Габсбургів у другій половині XVII – першій половині XVIII ст.
21. Включення Словаччини до складу Австрійської монархії.
22. Загарбання частини Словаччини Туреччиною в середині XVI ст.
23. Реформація та Контрреформація на словацьких теренах.
24. Запровадження турецького адміністративного устрою на болгарських землях.
25. Етнорелігійна політика турецької влади на болгарських землях.
26. Суспільне та економічне становище болгар під османським ярмом.
27. Боротьба болгар проти османського поневолення.
28. Серби під османською владою. Переселення 1690 р.
29. Серби в Габсбурзькій монархії.
30. Сербська культура XVI – XVIII ст.
31. Боротьба за хорватські та словенські землі між поневолювачами.
32. Суспільно-економічне життя хорватів і словенців.
33. Антифеодальна боротьба на хорватських і словенських землях.

* * *

ІНДИВІДУАЛЬНІ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНІ ЗАВДАННЯ

Тематика рефератів з унаочненням:

1. Іван Грозний: Історичний портрет.
2. Федір Іванович: Історичний портрет.
3. Борис Годунов: Історичний портрет.
4. Лжедмитрій I: Історичний портрет.
5. Василь Шуйський: Історичний портрет.
6. Михайло Федорович: Історичний портрет.
7. Реформація на теренах Центрально-Східної Європи.
8. Вплив Реформації на розвиток культури країн Центрально-Східної Європи.
9. Фільварково-панщинна система та повторне закріпачення у країнах Центрально-Східної Європи.
10. Поділ праці між Західною та Центрально-Східною Європою в XVI – першій половині XVII ст. та його наслідки.
11. Соціальна структура Чехії XVI – першої половини XVII ст.
12. Соціальна структура Речі Посполитої XVI – першій половині XVII ст.
13. Станова монархія у Чехії XVI ст.
14. Людовік II: Історичний портрет.
15. Габсбургська багатонаціональна державна система у Центрально-Східній Європі: особливості та наслідки.
16. Юрай Крижанич (1618 – 1683 рр.) та його "Політика або розмова про правління".
17. Формування ідеї слов'янської єдності. Мавро Орбіні "Царство слов'ян".
18. Особливості політичного становища Герцеговини та Чорногорії у XVI – першій половині XVIII ст.
19. Особливості політичного становища Сербії у XVI – першій половині XVIII ст.
20. Особливості політичного становища Боснії у XVI – першій половині XVIII ст.
21. Етнокультурні процеси у Сербії, Чорногорії і Герцеговині XVI – першій половині XVIII ст.
22. Дубровник під зверхністю Порту.
23. Поширення протестантизму у Чехії у XVI – першій половині XVIII ст.
24. "Оновлений земський устрій" та його значення для Чехії.
25. Вестфальська система міжнародних відносин та її значення для країн Центрально-Східної Європи.
26. Тирнівське повстання 1598 р.: причини та наслідки.

Тематика тестових завдань для перевірки знань:

1. Політичне становище південнослов'янських країн за часів турецького панування.
2. Становище хорватських земель у XVI – першій половині XVII століття.
3. Роль церкви і монастирів у розвитку болгарської культури XVI століття.
4. Боротьба болгарського народу проти османського ярма у XVI – першій половині XVII століття.
5. Боротьба болгарського народу проти османського ярма у XVI – першій половині XVII століття.
6. Суспільно-політичні та економічні зміни у Словаччині в XVI – першій половині XVII століття.
7. Чеський етап Тридцятилітньої війни (1618 – 1624 роки).
8. "Золотий вік" польської культури.

Проблематика творчих завдань:

1. Формування централізованих держав у Європі: порівняльно-історичний підхід.
2. Процес централізації влади і управління у Московії XVI століття.
3. Династія Рюриковичів на Московському престолі.
4. Чехія під владою Габсбургів у XVI – першій половині XVII століття.
5. Особливості соціально-економічного становища Болгарії під владою османів у XVI – першій половині XVII століття.
6. Посилення феодалної залежності селян у Польщі в XVI столітті.
7. Станово-представницька монархія в Польщі: її сутність та особливості.
8. Участь Польщі у Лівонській війні.
9. Участь Московії у Лівонській війні.

Форми виконання творчих завдань:

- а) виготовлення та представлення наочних посібників;
- б) складання бібліографічного покажчика;
- в) складання тематичного словника термінів і понять.
- г) підготовка і виступ із фрагментом уроку чи лекції.

* * *

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Передумови та особливості процесу централізації на східнослов'янських теренах.
2. Соціально-політичне становище Московії в середині XVI ст.: причини та передумови реформ.
3. Реформи Ізбраної Ради та їх значення.
4. Сутність опричнини (політичний, соціальний, воєнний, економічний її аспекти; особистісний чинник) та причини її запровадження.
5. Перший період опричнини (1565 – 1572 рр.).
6. Відродження політики опричнини у 70 – 80-ті рр. XVI ст.
7. Значення та наслідки опричнини.
8. Причини і передумови Смути.
9. Народні рухи 1601 – 1603 рр. та похід Лжедмитрія I.
10. Повстання під проводом К. Болотнікова.
11. Лжедмитрій II та іноземна інтервенція. Відновлення самодержавства у Московії.
12. Відновлення та розвиток сільського господарства Московії в XVII ст.
13. Розвиток міст і міського життя. Поява мануфактур в Московії XVII ст.
14. Зміцнення самодержавства, захист церкви і держави за Соборним Уложенням 1649 р.
15. Юридичне оформлення системи кріпосного права у Московії.
16. Церковний розкол у Москві, його причини та сутність.
17. Селянська війна в Московії в 1670 – 1671 роках.
18. Боротьба за владу після смерті Олексія Михайловича. Стрілецькі повстання в Московії.
19. Поглиблення феодально-кріпосницьких відносин у Росії в першій чверті XVIII ст.
20. Особливості мануфактурного виробництва в Росії першої чверті XVIII ст.
21. Процес формування загальноросійського ринку. Розвиток зовнішньої торгівлі в першій чверті XVIII ст.
22. Передумови і характер реформ першої чверті XVIII ст. у Росії.
23. Реформа вищих і центральних органів влади й управління Росії першої чверті XVIII ст.
24. Рекрутська система організації армії і флоту в Росії.
25. Причини і початок Північної війни (1700–1708 рр.).
26. Військові дії Північної війни на теренах України та оборона Полтави. Полтавська битва та її значення.
27. Північна війна в 1710–1721 рр. і Ніштадтський мир.
28. Причини та рушійні сили палацових переворотів у Росії.
29. Боротьба за владу після смерті Петра I. Верховна таємна рада.
30. Анна Іоанівна на російському престолі. "Біронівщина".
31. Внутрішня політика російського уряду Єлизавети Петрівни.
32. Правління Петра III. Палацовий переворот Катерини II.
33. Формування і розквіт фільварково-панщинної системи Речі Посполитої у XVI – першій половині XVII ст.
34. Вплив фільварково-панщинної системи на розвиток польських міст, ремесла і торгівлі у XVI – першій половині XVII ст.
35. Селянські і козацькі рухи в Речі Посполитій у першій половині та середині XVII ст.
36. Особливості політичного устрою Речі Посполитої.
37. Вальний сейм як орган політичного панування польської шляхти. Конфедерати й рокоші.
38. Порядок обрання і коронації польських королів, їх права і обов'язки.
39. Органи управління, фінанси, суд і збройні сили Речі Посполитої у першій половині та середині XVII ст.
40. Припинення польської династії Ягеллонів. Генріхові артикули.
41. Поширення реформаційних учень у Польщі. Католицька реакція.
42. Правління династії Ваза в Речі Посполитій.
43. Участь Речі Посполитої у Лівонській війні.

44. Польська інтервенція до Московії. Боротьба за московський престол.
45. Річ Посполита на першому етапі Тридцятилітньої війни.
46. Боротьба Речі Посполитої проти шведської окупації. Андрусівське перемир'я.
47. Чинники політичного занепаду Речі Посполитої в другій половині XVII – першій половині XVIII століття.
48. Зовнішня політика Речі Посполитої в другій половині XVII – першій половині XVIII століття.
49. Стан сільського господарства Речі Посполитої в другій половині XVII – першій половині XVIII століття. Криза фільварково-панщинної системи.
50. Занепад польських міст, ремесла й торгівлі Речі Посполитої в другій половині XVII – першій половині XVIII століття.
51. Річ Посполита у часи Північної війни.
52. Встановлення влади Габсбургів у Чехії. Повстання 1547 р.
53. Сейми в Чеському королівстві: їх склад і функції.
54. Органи влади і управління в Чехії: Земська рада, її склад і функції; органи місцевого управління.
55. Фердинанд I Габсбург і Чехія. Кривавий сейм 1547 р.
56. Становище у Чехії за часів Максиміліана II. Чеська конфесія 1575 р.
57. "Грамота величності" 1609 р. про віротерпимість та її порушення за часів короля Матвія.
58. Чеський етап Тридцятилітньої війни (1618 – 1624 рр.). Діяльність Альбрехта Валленштейна.
59. Соціально-економічні і політичні наслідки Тридцятилітньої війни для чеських земель.
60. Зміни у феодальному землеволодінні Чехії. Стан сільського господарства в другій половині XVII – середині XVIII ст.
61. Розвиток промислового виробництва в Чехії. Поява капіталістичної мануфактури в другій половині XVII – середині XVIII ст.
62. Розвиток чеських міст, торгівлі, податкова політика уряду в другій половині XVII – середині XVIII ст.
63. Становище основних прошарків населення Чехії в другій половині XVII – середині XVIII ст.
64. Становище Чехії за часів правління Леопольда I.
65. Чеська культура XVII – XVIII століть.
66. Включення Словаччини до складу Австрійської імперії.
67. Реформація та Контрреформація на словацьких теренах.
68. Вплив австро-турецьких війн другої половини XVI ст. на становище Словаччини.
69. Політика Габсбургів у словацьких землях у XVII столітті. Народні рухи.
70. Соціально-економічний розвиток Словаччини у XVIII столітті.
71. Словаччина у складі монархії Габсбургів у XVIII столітті.
72. Словацьке просвітництво.
73. Адміністративно-територіальний устрій Болгарії у XVI – XVII ст.
74. Внутрішня політика Порти на загарбаних болгарських землях. Стан національної церкви.
75. Соціально-економічне становище болгарських земель, наслідки турецького панування для економічного розвитку краю.
76. Боротьба болгарського народу проти османського ярма у XVI – XVII ст.
77. Сільське господарство, структура феодального землеволодіння Болгарії в XVII – першій половині XVIII століттях.
78. Міста і міська економіка Болгарії в XVII – першій половині XVIII століттях.
79. Турецька податкова система на теренах Болгарії.
80. Суспільне становище болгарських підданих султана та їх категорії.
81. Адміністративно-територіальний устрій та особливості політичного становища Сербії, Боснії, Герцеговини та Чорногорії у XVI – першій половині XVII ст.
82. Особливості соціально-економічного розвитку південнослов'янських народів у межах Османської імперії.

83. Національно-визвольний рух південнослов'янських народів у XVI – XVII ст. проти османів.
84. Становище хорватських земель у XVI – першій половині XVII ст.
85. Соціально-економічний розвиток і Реформація у словенських землях.
86. Народні рухи у Хорватії, Славонії, Далмації, Словенії. Селянське повстання 1573 р.
87. Серби під османською владою. Переселення 1690 року.
88. Серби в Габсбурзькій монархії у XVII – XVIII століттях.
89. Сербська культура XVII – XVIII століття.
90. Зростання соціального та національного гніту в хорватських і словенських землях у XVII столітті.

* * *